

DEVLETLER HUKUKUNUN GEÇİRDİĞİ İSTİHALELER [*]

Prof. H. A. Smith, D. C. L.

I.

Devletler Hukukunun geçirdiği istihaleler niçin ve nasıl vuku bulur? Son seneler içinde Devletler Hukuku ile ilgilenmiş bulunanlar bu problemlerin varlığının farkına varmışlardır. Son hâdiselerin cereyan tarzının zihnimizde uyandırdığı sorulara cevap vermeğe, başlıca Devletler Hukuku eserlerinin kâfi gelmediğini hepimiz tespit etmiş bulunmaktayız. Bu söylediklerimiz yalnız Grotius ve haleflerinin eserleri hakkında değil, bugün

[*] 61 yaşını idrak eden Profesör H. A. Smith, Londra Üniversitesi Devletler Hukuku kürsüsünden emekli olarak henüz ayrılmıştır. Kendisi Devletler Hukuku üzerinde İngiltere'nin en salâhiyet sahibi simalarından biridir. Profesör, Cheltenham'da ve Oxford'un St. John's kolejinde okumuş ve 1908 tarihinde Hukuk tahsilini bitirmiştir. 1909 da Baroya girmiş, bundan iki sene sonra Oxford'un Magdalen Kolejinde âza olmuş ve Hukuk hocalığını üzerine almıştır. Bu mevkide 1919 senesine kadar kalmış, aynı zamanda 1914 - 1919 seneleri arasında filli askerlik hizmetini ifa etmiştir. Bunu takip eden senelerde Kanada'da Montreal'daki Mc. Gill Üniversitesinde hukuk profesörlüğüne ve 1924 de Devletler Hukuku kürsüsüne tayin edilmiş, 1935 de Greenwich'deki Krallık Deniz Harp ve Subay kolejlerinde müderrislikle tanzim olmuştur. Son senelerde bilhassa askeri idare işleri ile ilgili olmak üzere askeri hizmet ifa etmiş ve harbin son on ayı zarfında Avrupada muharebe eden 21 inci ordunun hukuk müşavirliği kısmının başkanlığını deruhte etmiştir. Profesörün, hukuk mecmualarındaki ve diğer revülerdeki makalelerine ilâveten aşağıdaki neşriyatı da vardır:

- «Cemiyetler Hukuku» 1914
- «Milletlerarası bir mahkeme olarak Amerikan Yüksek Divanı, 1920
- Şimali Amerikada Federalizm, 1922
- Kanada ve Dünya Politikası, 1928
- Milletlerarası nehirlerin ekonomik kullanılması, 1931
- Büyük Britanya ve Devletler Hukuku, cilt I, 1932, cilt II 1935
- Deniz Harbi kanunlarının muasır inkişafı, 1938

umumen birer otorite olarak tanınan kimselerin eserleri için de varittir. Vakıa bu son eserlerin bazılarında bugünkü hâdiselere dair bilgi verilmiye çalışılmıştır, fakat verilen bilgi karşılaştığımız pratik hâdiselere tatbik edilebilecek mahiyette değildir. Mezkûr eserlerin çoğunda ise bugünkü hâdiseler hakkında hiç bilgi yoktur, çünkü bunların müellifleri bugünkü hukukçuların karşılaştığı vaziyetleri derpiş etmemişlerdir, bu eserleri tetkik ettiğimiz zaman artık çoktan beri zamanı geçmiş bir dünyanın manzarası ile karşılaşırız. Bahsettiğimiz müelliflerin kullandığı dil ve ifadeye çalıştıkları fikirler hep 19 uncu asrın son senelerine ve 20 nci asrın başlangıcına aittir. Halbuki bugün içinde yaşadığımız devirle babalarımızın devri arasında devletler hukuku bakımından olan farkı tespit etmek istersek diyebiliriz ki, bu iki devir arasında mevcut olan fark babalarımızın zamanı ile ta Grotius'un zamanı arasındaki farktan da daha büyüktür. Hattâ bundan da daha ileriye giderek, dünyanın son elli sene zarfında bundan evvelki beşyüz yıldan daha fazla değişikliğe maruz kaldığını ilâve edebiliriz.

İşte vereceğim konferanslarda ele almak istediğim problem budur. Bence bu problemin sadece talebe veya hukukçular için değil aynı zamanda devlet adamları için de birinci derecede bir önemi vardır. Bizi burada ilgilendiren cihet sadece hukukun umumî kaidelerinin değişmesi değil aynı zamanda mezkûr kaidelerin tatbikinden doğan siyasî ve toprak değişikliklerine yine hukukî imkânlarla tesir edebilmek çareleridir. Hukukun fonksiyonu hakkı tecelli ettirmektir. Fakat insanlar bu gayelerine mükemmel bir tarzda ulaşamazlar. Mutlak adalet sadece Tanrıya ve münhasıran ona mahsus bir vasıftır. İçinde yaşadığımız kusurla dolu bu dünyada insanların natamam fiilleri ile Tanrının iradesinin mükemmel tarzdaki tecellisi arasında büyük bir boşluk vardır. Yani demek istiyorum ki hukuk hiç bir zaman adaletin mutlak bir ifadesi değildir ve bundan ileri gelen herhangi bir andaki siyasî durum da ideal hakkın emrettiği mahiyette olamaz. Tıpkı, hayatımızda vazifemizin kendimizi mütemadiyen mükemmelleştirmeye çalışmak olduğu gibi, hukukla nizamlanmış olan müşterek ve müttehit yaşayışımızda da azmimiz, mezkûr hukuku daima tamir ve tekemmül ettirerek onu mutlak ve mükemmel adaletin az çok mükemmel bir ifadesi mahiyetine ithal etmek olmalıdır. Bu sebepten dolayı her devlet, her siyasî cemiyet, nezdinde kanun yapan bir otoriteyi, teşriî bir meclisi mevcut bulundurmamak zaruretini duyar. Böyle bir otoritenin daimî vazifesi, hukukta yapılması gereken değişiklikleri tesbit ederek bunları kendi adalet telâkkisine uygun bir tarzda mevkii fiile koymaktır. Bundan başka her devletin teşkilâtlandırılmış bir mahkemeler sistemi vardır, mahkemelerin de hukukun inkişafı bakımından oynadık-

ları rol mühimdir, bunlar, kanun kuyucusu tarafından vazolunan kaide-leri tefsir ve milletin ihtiyaçlarına uygun bir şekilde tatbik ederler.

Halbuki, bağımsız devletler tarafından müteşekkil cemiyetin üstünde kanun koyan bir otorite mevcut olmadığı gibi muntazam surette faaliyette bulunan bir mahkemeler sistemi de yoktur. Bununla beraber milletlerarası cemiyetin gelişmek ve değişmek ihtiyacı herhangi bir devletinkinden dün değildir. Bu ihtiyacı nasıl karşılamak lâzımdır? Acaba milletlerarası cemiyette hukuku ve buna dayanan siyasi durumu, işaret ettiğimiz bütün noksanlara rağmen, hukuk ve barış yolu ile inkişaf ettirmenin bir yolu yok mudur? Eğer böyle bir yol varsa, hangisidir? İşte sayın dinleyicilerimin dikkatlerini bilhassa bu meseleler üzerine teksif etmelerini rica ederim. Müsaadenizle evvelâ devletler hukuku alanında değişiklikler husulünü zaruri kılan sebeplerin tahlilini ele alalım. Bundan sonra hukuka tesir eden ve değişiklikleri müeddi olan muhtelif hâdiseleri gözden geçirelim; nihayet son inkişafalara bilhassa tesir eden bazı meseleleri teferruatı ile inceliyelim. Tahmin edebileceğiniz gibi gelişmeler en seri ve bariz olarak kendini bilhassa harp hukuku alanında gösterir.

Devletler umumî hukukunda değişmeleri mucip olan sebepler esas itibarile iç hukuk alanındakilerin aynıdır. Yani her iki hukuk alanında da değişmeler, hukukun veya hâkimiyeti ellerinde tutanların hayatını tanzim ettikleri cemiyetin yeni yeni ihtiyaçlarını karşılamak zaruretinden doğar.

Hukuku mücerret olarak nazara almak büyük bir yanlışlıktır; hukukun hayatını tanzim ettiği cemiyetin üstünde ve dışında ayrı bir varlığı yoktur. Her beşerî kanun yaşıyan insanlar tarafından arzu edilen bir takım beşerî maksatların gerçekleşmesi için yapılır; bir gayeye matuf bulunmayan kanun yoktur, bu gaye ister makul olsun ister olmasın, ister iyi ister kötü olsun. Diğer bir ifade ile diyebiliriz ki hukuk daima ameli mahiyettedir. Yani onu yapanların muayyen bir cemiyetin hareketini, muayyen bir tarzda tanzime matuf olan gayretlerini ifade eder.

Muhtelif devletlerin kanununun birbirinden farklı oluşunun sebebi de bundan doğmaktadır. Dünyada tahavvül mevcut oldukça bittabi kanunlar da yerden yere değişir. Dünya çeşitli dinlere mensup ve birbirinden farklı medeniyetler varisi cemaatlerden müteşekkil buldukça onu bir tek hukuk sistemi altına almanın imkânı yoktur. Meselâ bir müslüman devletin hukuku hiç bir zaman bir hristiyan devletinkinin aynı olamaz. Meğer ki müslüman ve hristiyan dinleri arasında, insanların hatti hareketini tanzim edecek kaideler bakımından ayrıca mütabakat hasıl ola. Meselâ Osmanlı imparatorluğu veya İngiltere imparatorluğu gibi tek

bir siyasî kuvvet birbirinden farklı ırk, din ve medeniyetlere mensup cemaatleri idare ederse böyle bir devletin topraklarının her kısmında hukuk birliğinin mevcut olmasına imkân yoktur. Bu gibi devletlerde siyasî birlik ancak içteki ihtilâflara karşı akılâne bir müsamaha göstermek suretile temin olunabilir.

Yine yukarıda mevzuu bahsettiğimiz sebeplerden dolayı siyasî cemiyetlerde vukubulan esaslı herhangi bir fikir değişikliği tesirlerini ergeç hukukun inkişafı alanında da gösterir. Meselâ Roma İmparatorluğunda hıristiyanlığın kabulü, Roma hukukuna yeni bir mahiyet vermiş ve bununla Batı Avrupa Devletleri varlıklarını hıristiyanlık temeli üzerine kurmuşlardır. Bundan birkaç yüzyıl sonra Batı Avrupa Devletleri keşif müstemleke teşkili ve fetih sayesinde dini ve hukukî mirasları dolayısıyla dünyanın büyük bir kısmını hıristiyan dini ve Roma hukukunun tesiri altında bırakmışlardır. Yine aynı şekilde İslâm fatihleri, İslâm iktidar ve hukukunu fethedilen memleketlere kadar yaymışlardır.

Daha yukarıda açıkladığımız noktayı nazarı teyit etmek üzere geçmiş asırlara dönmemize lüzum yoktur. Bugün Türkiyede bulunan hepimiz Atatürkün önderliği ile kabul ve tatbik edilen tesiri devamlı değişikliklerin şüphesiz farkındasınız. Bu değişiklikler hakkında burada söyleyeceğim, bunların Türk milletince geniş mikyasta kabul edilmiş bulunan yeni fikirlerin bir mahsulü oldukları ve gerek Türk hukukunda, gerekse Türk siyasî hayatında büyük tahavvüller husule getirdikleridir. Maalesef burada şunu da söylemek lâzımdır ki, diğer bazı memleketlerde yeni fikirler, tersine olarak gerek hukuk, gerekse siyaset alanında feci âkıbetleri müeddî olmuştur. Sahte ve kötü doktrinlerle idare edilen bu gibi memleketlerde sadece milli hukuk ifsat edilmekle kalmamış, aynı zamanda devletler hukuku dahi istiskarla karşılanmıştır. Dünyanın harbe sürüklenmiş olması belki de bunun bir neticesidir.

Size, gerek harp esnasında şahidi olduğumuz faciaların, gerekse karşılaşmakta bulunduğumuz ciddi tehlikelerin hep, bir kaç kişinin ortaya attığı yanlış fikirlerin milyonlarla erkek ve kadın tarafından benimsendiğinden ötürü ileri geldiğini söylesem, bu yine maksadımı izaha kâfi gelmez. Bu gibi yanlış doktrinler ve muhtelif devletlerdeki tecelli tarzları ne olursa olsun, sökülüp atılmadıkça ve yerlerine doğru hukuk ve adalet prensipleri ikame edilmedikçe hakikî bir barış hakkında ümit beslememiz boşunadır.

Söylediklerim milli hukuk hakkında olduğu kadar milletlerarası hukuk için de varittir. Burada tabii veya ilâhî hukuktan bahsetmiyorum, kastedtiğim, mükemmel olmayan bir diyarda milletlerarası hareket tarzını tayin için insanlar tarafından tanzim olunan hukuk kaideleridir.

Hattı hareketi hakkında ilk defa kaideler tesbit edilmeğe çalışıldığı zamandaki milletlerarası cemiyetin halini bir an için mütalea edelim. Bu zamanlarda hukukun ilk şarihleri Garbî Avrupadaki kilise hukukçuları idi. Bu hukukçuların yüklendikleri vazife, o zamana kadar hiçbir âmir tanımayan birçok prensin kabul edeceği, bir hukuk kaideleri manzumesi yaratmıştı. O zamanlarda müşterek bir otorite mevcut olmadığına nazaran mezkûr maksadın tahakkuku için yegâne çare, herkesin ihtiyarı ile kabul edebileceği müşterek bazı prensiplerin tesbitinden ibaretti. Tabiatile böyle prensiplere zemin teşkil edebilecek müşterek alan da hıristiyan dini ve Roma hukukundan başka bir şey olamazdı.

Bu sebepten ötürü diyebiliriz ki, devletler hukuku ilk şekliyle hıristiyan ve Romalı idi; kısaca içinde vücut bulduğu milletlerarası cemaatin bir mahsulünden ibaretti.

Bu noktada, müsaade ederseniz, o zamanki cemiyetle bugünkü milletlerarası cemiyet arasında mevcut olan farkları tesbite çalışalım. İlk fark, o zamanki hukukun, üzerinde tatbik edilmesi gereken coğrafi sahanın bugünküne nisbetle çok daha dar oluşudur. Biz bugün milletlerarası hukuku, bütûn dünyada herkes için müsavi surette kabili tatbik olan veya tatbik edilmesi gereken bir kaideler mecmuası diye tasavvur ederiz.

Fakat bu telâkki nisbeten yenidir. O zamanki kilise hukukçularının ilgilendikleri dünya ancak Roma İmparatorluğunun İslâm istilâsı tarafından fethedilmeyen kısımlarına münhasırdır. Kilise hukukçuları pratik insanlardı; kendi otoritelerinin nüfuz edemeyeceği yerler için kaide tesbit etmekten çekinirlerdi; bundan başka, tesbit ettikleri kaideleri, Rusya diye isimlendirdiğimiz Doğu Avrupanın geniş sahalarına da teşmil etmek niyetinde de değildiler. Onlar, Rusyayı yarı vahşi ve hıristiyan dinine mensup olmakla beraber Roma akidelerini kabulden çekinen bir memleket olarak tanıyorlardı. Rusya ile Batı Avrupa arasında ticarî münasebetler, müşterek bir kültür veya fikir teatisi mevcut değildi. Bugün de muhtelif sebeplerden ötürü azçok buna benzer vaziyet karşısında bulunmaktayız; bugünkü Rusyanın siyasetini, mazinin infirat siyasetinin bir mirasından ibaret olarak gözümüzün önüne getirirsek, belki daha iyi anlayabiliriz.

Şu halde görüyoruz ki, Devletler Hukuku ilk şekliyle bugün bize dar gibi gözüken bir sahaya münhasır kalmak üzere tanzim edilmişti. Fakat bu sahada din, hukuk, siyasî müessese ve sosyal anane birliği vardı. Ortaçağ sonu milletlerarası cemiyetini, bugünkü cemiyetten farklı kılan yegâne sebep bu değildir. Filhakika o zamanlar hukukun tatbik

edilebileceği saha oldukça dar olmakla beraber bunun içinde bulunan bağımsız devletlerin sayısı pek çoktu. Bugün bildiğimize göre, dünyanın heyeti mecmuasında hâkim ve bağımsız devletlerin sayısı belki de 60'ı geçmez. Bugünkü siyasi şartlar altında daha kat'i bir rakam vermenin kolay olamayacağını ve belki de münasebetsizlik teşkil edeceğini tahmin edebilirsiniz. Halbuki 16 ncı asırda hükümlerlik iddiasında bulunan hükümdarların sayısı 2000 e yakındı. Tabii bu hükümdarların hüküm sürdüğü arazi ekseriya çok küçüktü. O günden bugüne yaşamaya devam edebilen hükümdarlıkların sayısı birkaç taneden ibarettir. Meselâ Andorra ve Lichtenstein gibi küçük prensliklere bugün biz, geçmiş bir devrin nadide bir yadigârı olarak bakabiliriz, Bununla beraber bu prensliklerin bir zamanlar Avrupada mevcudiyeti normal olan bir devletler camiasına mensup bulunduğunu hiçbir zaman unutmamalıyız.

İşte devletler hukuku babalarının, hakkında hüküm vazetmeğe çalıştıkları milletlerarası cemaatin karakteri bu idi. Evvelce söylediğimiz gibi kilise hukukçuları pratik insanlar olduklarından mevcut tecrübelerle göre, daha ziyade sık sık zuhur eden meseleler hakkında hüküm vazetmeğe çalışmışlardı. Bugün bizim «Devlet ülkesi» diye isimlendirdiğimize onlar bir hükümdarın şahsî toprakları diye bakarlardı. O zamanki Avrupa cemiyetinde toprağa ülke, yahut ta şahsî mülk sıfatlarının izafesi miras, evlenme, alım satım, hibe, trampa gibi hâdiselerin vukuuna bağlıydı. Tıpkı hususî bir mülk sahibi gibi hükümdar borcunu temin için topraklarının bir kısmını ipotek edebilirdi. Kezalik bir para alacaklısı alacağını istifa edemediği takdirde hükümdarın toprağı üzerine haciz koyabilirdi. Orkney ve Shetland adaları Norveçe ait adalar oldukları halde bunlar bu yolda İskoçya mülkiyetine girmiş ve bu suretle Büyük Britanya ülkesinden mâdüt olmuştu. Bu iki dünya harbi sırasında mezkûr iki adanın haiz olduğu hayatî önem gözönüne getirilecek olursa bunların, 15 inci asırda, Skandinavya Kralının kızının cihazı için ettiği borcu ödeyememesi yüzünden İngiltereye geçmesi ne kadar garip görünür.

Nazarlarımızı bir de eski hukukçuların, problemlerden en esaslısı hakkındaki mütaleaları üzerine çevirelim: Kasedettiğimiz problem harp ilân etme hakkının mevcut olup olmadığı ve bir de, harbi tanzim edecek hükümleri tesbit etmek mümkünse, bunların ne olacağıdır.

Eski hukukçular harbi büsbütün ortadan kaldırmanın mümkün olmadığını anlamışlardı; bu itibarla onlar harbi sadece kontrol altına almak ümidiyle işe koyuldular. Tesbit ettikleri hükümler başlıca üç soruyu cevaplandırmaya yarar: Birinci soru: Kim harp edebilir? sorusudur. Buna karşı: harp, münhasıran bağımsız bir devletin hükümdarı tarafın-

dan yapılırsa hukuka uygundur, denmiştir. İkinci soru, bir hükümdarın harp etmesini muhik kılan sebepler hangileridir? şeklinde vazedilmiştir. Buna da, harp ancak fidyesi alınmamış bulunan hatalı veya haksız bir muameleyi tamir için, yahut ta bir prensin hukuka aykırı olarak elinden alınan mülkünün istirdadı için yapılırsa muhik sayılır, denmiştir. Üçüncü soru şu idi: harpte takip olunacak hareket tarzını tayin eden kaideler hangileridir? Bu soruya verilen cevap hulâsaten şöyle idi: Muhik bir harbin gayesinin tahakkuku için ne kadar icabederse, o kadar cebir ve şiddet kullanmak lâzımdır, denmiştir.

Yukarıda söylediklerimizi başka bir şekilde ifade etmek istersek, diyebiliriz ki devletler hukukunun müessislerine göre, ancak hakka uygun bir vaziyetin takviyesi veya zorla istihsali için yapılan harp, muhik sayılırdı. Harbin bağımsız hükümdarlar camiası arasındaki fonksiyonu, tıpkı hususî fertler arasında davanın oynadığı foksiyona müşabihti. Hususî bir ferdin hakkı ihlâl edilir ve bu kimse zararını anlaşma yolu ile tamir ettiremezse, hukuk mahkemelerinde haksız fiil failine karşı dava açmakta muhayyerdir. Aynı şekilde eğer bağımsız bir hükümdara diğer bir hükümdar haksızlık edecek olur ve bu sonuncusu zararını barış yolu ile telâfi ettiremezse, harp etmek kendisi için muhik olurdu, çünkü o zamanlar ihtilâfların tevdi olunabileceği müşterek bir mahkeme mevcut değildi.

Mevzuu bahsettiğim devirde harbetme meselesi, diğer bütün hukuki problemlerin hallinin bağlı bulunduğu bir mesele idi. Harbetme hakkı diğer bütün hukukî hakların bir kriterini teşkil ediyordu. Filhakika beynelmîl mânâda «kanunî hak, ihlâli, mağdur hükümdara harbetme salâhiyetini bahşeren haktır» diye tarif edilirdi. O zamanlar nazari olarak, bir hükümdarın ihlâl edilen menfaatini silâh kullanmak suretile tamir ettirebilmek hakkı, hususî bir ferdin tecavüz edilen menfaatini mahkemeye müracaat suretile tanıtmak hakkı ile bir tutulurdu.

Bununla beraber fiiliyatın nazariyatı teyid etmekten çok uzak bulunduğuna da işaret etmek isterim. Filhakika size yukarıda arzettiğim, hakikatten ziyade ideali ifade ederler. Zira mevzuu bahsettiğim hususların birer hakikat olabilmesi için, o zamanki devletlerin, ihtilâflara yukarıdaki prensipleri tatbik ederek nihayet verebilecek müşterek bir otoritenin tesisi hususunda anlaşmış olmaları lâzımdı; halbuki bu önemli noktada bile Ortaçağ Avrupası bizim bugünkü rünyamızdan daha talihli sayılamaz.

1625 senesinde, herkesçe Grotius diye tanılan Hugo de Groot, «Harp ve Sulh hukuku» hakkındaki büyük eserini neşretmiş ve mezkûr eserin-

de, Ortaçağın tek mil devletler hukuku sistemini mantıkî bir hukukî kaideler mecmuası şeklinde açıklamaya muvaffak olmuştu. Grotiüsün eserinin büyük önemi, Ortaçağ sistemini nihai ve en yüksek mertebesine ulaştırmış olmasında ve böylelikle muasır hukukun temellerini vazetmiş bulunmasındadır. Bu sebepten dolayı Grotiüsün eserini ileride, an'anevi hukukun mesnedini teşkil eden fikirleri dünyanın hali hazır intizamsızlığını müeddi olan fikirlerle mukayeseye geçtiğim vakit, sözlerime bir hareket başlangıcı olarak ele alacağım. Fakat bundan evvel müsaade ederseniz, Grotiüsün, Ortaçağdaki seleflerini takiben eserine esas ittihaz ettiği fikirleri birkaç kelime ile hulâsa edeyim.

Grotiüs ilk olarak Batı Avrupadaki yüzlerce bağımsız hükümdarın, hepsi de makul insanlar olmak itibarile, aralarındaki münasebetleri tanzim etmek üzere müşterek bir kanunî hükümler mecmuasını kabul hususunda anlaşabileceklerini tasavvur etmişti. İkincisi, Grotiüs, böyle bir anlaşmanın tahakkukunu iki sebepten dolayı mümkün saymakta idi.

Bir kere, mezkûr devletler halkı hıristiyan dinine mensup olmak hesabıyla müşterek bir ahlâk seviyesine erişmiş, ahlâken iyiyi kötüden ayırt edebilecek prensipler üzerinde mutabık kalmıştı. Kezalik mezkûr devletler halkının müşterek bir hukuku, yani Roma hukuku vardı. Bu hukuk herkesin üzerinde anlaşığı ahlâk prensiplerini müsbet hukuk kaideleri şeklinde ifade ediyordu.

Üçüncüsü: Grotiüs, alelade fertlerin hayatlarını tanzim eden hukukî kaidelerin aynı zamanda bağımsız hükümdarlar arasındaki milletlerarası münasebetleri de kontrol edebileceğini kabul etmişti.

Biraz ileride bağımsız devletlerin karışık ve ihtilâflı münasebetlerini idare eden fikirlerin münakaşasına geçeceğim vakit, Grotiüsün mezkûr farzîyelerini hatırlamanızı rica edeceğim.

Hukukun, Grotiüs zamanından 19 uncu asrın sonuna kadar geçen devre içerisindeki tekâmül seyri üzerinde durarak bunun anahatlarını tebarüz ettirmeye vaktim olmadığı gibi esasen buna lüzum da yoktur. İşbu konferansımın başlangıcında belirtmiş olduğum gibi, devletler hukuku sahasındaki en esaslı değişiklikler, bir insanın hatırında tutabileceği kadar kısa bir zaman içinde vukubulmuştur. Bu ise Grotiüs tarafından açıklanan ve son zamanlara kadar başlıca prensiplerini olduğu gibi kabul ettiğimiz Ortaçağ sisteminin ne derece esaslı bir akıl mahsulü olduğunu işhata yeter. O günden bugüne, Grotiüs'ün doktrininden sadece bir tek hususta ayrılma vukubulmuştur, o da zamanla hukukçuların «haklı» ve «haksız» diye Grotiüs tarafından yapılan tefriki artık ele almamalarıdır. Bunun neticesinde eski sistemde yeri olmayan bir

«harpte bitaraflık hukuku» nun teessüsüne imkân hâsıl oldu. Fakat bu sonuçtan başka, «haklı» ve «haksız» harp tefrikinin bir yana bırakılmasının sadece nazari mahiyette tepkileri olmuştur.

1648 Vestfalia barışını takibeden iki asır boyunca geniş siyasi değişiklikler, tetkik seyahatleri, iskân, ve fetihler, Atlântik sahilini işgal eden memleketlerin medeniyetini yeni kıt'alara yaydı. Ticari ve siyasi münasebetler genişliyerek bütün dünyayı kapladı. Fakat bu dev adimli inkişaflara rağmen, Grotiüs sisteminin esaslı prensipleri milletlerarası münasebetlerin temelini teşkil etmeye devam etti. Yeni keşfedilen yerler dolayısıyla, Avrupa devletleri menfaatlerinin ihtilâf haline girmesi üzerine hâsıl olan büyük muarazalarda, alâkadar taraflar hep 16 ncı ve 17 nci asırlarda şerh ve tefsir olunan devletler hukuku kaidelerine başvurular. Bundan başka yabancı medeniyetlere mensup cemaatleri tanzimî altına almak durumu karşısında da devletler hukukunun otoritesine hâlel gelmedi. Yalnız müslüman devletleri değil, Uzakdoğunun eski kıralıkları, sırf nazari bakımdan olsa bile, haddizatinde münhasıran Batı Avrupa devletleri için tasarlanmış bulunan hukuk sistemini kabule imkân gördüler. Bu suretle Devletler hukuku, yavaş yavaş bir dünya hukuku olmak istidadını gösterdi.

Yukarıda mevzuu bahsettiğim zamanlarda vukubulan değişiklikler birer yenilik olmaktan ziyade Devletler hukukunun sadece tekâmülünün bir ifadesi idi. Bu gibi değişiklikler, hukukun esaslı düsturlarının yeni fikirlerle çarpıştığını ifade etmekten ziyade, hukukun kendini yeni şartlara uydurabilmek istidadını açığa vuruyordu. Meselâ Okyanus yollarının açılması, deniz harbine yeni bir mahiyet ve denizlerde muhariplerle tarafsızların hukukunun doğurduğu ihtilâflara yeni bir önem kazandırdı, fakat bununla beraber bu bapta zuhur eden ihtilâfların halinde, taraflar iddialarını teyit etmek üzere hep eski hukuk prensiplerine başvurular. Aynı şeyi o zamanlarda vukubulan sayısız toprak ihtilâfları için de söylemek mümkündür. Bu gibi uyuşmazlıklar, sanki iki komşu toprak sahibinin bir çiftliğin mülkiyeti üzerindeki uyuşmazlığı imiş gibi, münakaşa ve isbat edilmekte idi. Meselâ Danimarka ile Rusyayı 1864 harbine sevkeden Schlewig - Holstein meselesinde iki tarafın henüz harp etmeden önce öne sürdükleri iddialar 15 inci asırda bile dermeyeran edilebilecek mahiyetteydi.

Eğer kendi kendimize, Ortaçağ Grotiüs Hukuk sisteminin uzun bir genişleme ve büyük siyasi ihtilâller devri boyunca, otoritesini muhafaza devam etmesinin sebebinin ne olduğunu sorarsak, buna karşı vereceğimiz cevap: vâki inkişaflara rağmen gerek devletin mahiyetinin, gerek-

se «milletlerarası hattı hareket ve ahlâk» a mütedair esas fikirlerin de-ğişmemiş bulunduğudur. Bu devir zarfında büyük ihtilâllere müncer olan siyasi ihtilâflar vukubulmuş olabilir, fakat mezkûr ihtilâflar ekseriya dahildeki kuvvetin ayrılması ve dağılması ile ilgili olup bunların devletin bizatihi mahiyet ve fonksiyonuna taallûk eden cihetleri yoktu. Bir devletin iç idaresine müteallik tedbirlerin, ne kadar zecrî olurlarsa olsunlar, devletlerin haricî hak ve vecibeleri üzerinde hiçbir tesiri olmayacağı herkesçe kabul edilmiş bulunmaktadır.

Yukarıda mevzuu bahsettiğim iki nokta üzerinde ayrı ayrı durmak isterim. Bu noktalardan biri devletin hukukî mahiyetinin ve tebaasına karşı olan fonksiyonlarının tayini, diğeri devletin diğeri bağımsız devletle olan münasebetlerinin tesbitidir. Acaba 19 uncu asrın sonlarına doğru bu iki nokta üzerinde imali fikretmeyi mucip olan sebepler nelerdi? Mezkûr sebepler bugün ne dereceye kadar değişmiş bulunmaktadır. Tesbit ettiğimiz bu iki soruyu cevaplandırmağa çalışırken aynı zamanda Devletler hukukunun bugünkü durumunu ve istikbaldeki şeklini de tayine çalışalım:

Vazettiğimiz ilk sual hakkında diyebiliriz ki, bir devletin iç fonksiyon ve otoritesine mütedair son Viyana kongresinde kabul edilen fikirler, esas itibariyle Grotiüs devrindeki fikirlerin teyidinden ibarettir. Vakıâ 19 uncu asır zarfında bu baptaki fikirlerde bir takım inkişaf lar görüldü, fakat bunlar daha ziyade liberal ve ferdiyetçi mahiyetteydi. Yani bu fikirlerin gayesi, ferdin serbestliğini takviye etmek, ferdin hükmü altında bulunduğu hükûmete karşı olan haklarını belirtmek; ve umumiyetle hükûmet kuvvetlerini dış müdafaa ve iç nizamın teminine hasretmekti. Bu devirde, devletin hususî fertlere ait teşebbüslere mümkün mer tebe az müdahale etmesi gerektiği fikri bir ana kaide mahiyetini almıştı. Böyle bir telâkkinin deniz harplerinde husule getirdiği neticeler oldukça mühimdir. Çünkü bu telâkki tarafsız tacirlere her iki muharip tarafla ticaret yapabilme hakkını tanır ve bittabi bu keyfiyet denizlerde kuvvetli olan tarafın aleyhine olur. 1856 da, Kırım harbinin neticesinde neşredilen Paris beyannamesinde, mevzuu bahsettiğim cereyan sırf ticarî menfaatlerden mülhem olan deniz harbine mütedair eski hukuk prensiplerini bir tarafa bıraktı ve bununla, 1915 senesine kadar denizlerde kanunî hakların kullanılmasına karşı set çekti.

1909 tarihli Londra beyannamesi, bir tacirin harp esnasında kendini zengin etme hakkını devletin düşmana malzeme taşıyan bir gemiyi tevkif etmek suretile kendini müdafaa etme hakkına üstün tutan telâkkiyi bir Devletler hukuku düsturu haline getirme yolundaki son teşeb-

büstür; bereket versin Londra beyannamesi tasdik edilmedi ve bu suretle teşebbüs akim kaldı.

19 uncu asrın sonlarına doğru liberal cereyan, iç siyaset yönünden kuvvetini hemen hemen kaybetmiş ve sosyalist fikirlerin gittikçe artan tazyiki ile devletin hakları ferdinkilere nisbetle daha bariz bir mahiyet almıştır. Bununla beraber bu müddet zarfında da dış siyaset telâkkileri esas itibariyle değişmedi. Evvelce arzettiğim gibi, harice müteallik meseleler dahile müteallik meselelerden kat'î bir surette tefrik edilmekte idi. Bir devletin dahilinde istediği bir hükûmete malik olabileceği ve kendi tebaasını istediği şekilde idare edebileceği görüşüne herkes iştirâk ediyordu. Fakat iç hukukta devlete tanınan bu hakka mukabil ona yükletilen bir vecibe vardır, o da bir hükûmet hangi şekilde vücut bulursa bulsun yerine kaim olduğu hükûmetin milletlerarası taahhütlerini yerine getirmekle mükellef olduğu merkezinde idi.

Düstur tedvin edenler en başta harp hukuku üzerinde çalışmalar yaptılar. Gerek La Haye konferansında, gerekse bunu takibeden 1909 Londra deniz konferansında, deniz muharebelerini tanzim edecek kanunları tesbit etme yolunda ciddi gayretler sarfedildi. Fakat bunu böyle yapmak işe tersinden başlamak demektir. Çünkü bağımsız bir devletin barış zamanındaki hak ve vecibelerini tesbit için hiçbir gayret sarfedilmiyordu. Eğer o zaman mezkûr hak ve vecibeler kat'î bir surette tarif ve tesbit edilmiş bulunsaydı, bugün elimizde bir harbin haklı olup olmadığını tayin edebilecek bir ölçü bulunurdu. Fakat mevzuu bahsettiğim zamanlardan çok evvel «haklı» veya «haksız» harp diye eskiden yapılmış olan tefrik, bir yana bırakılmıştı. Öyle farzediliyordu ki, bir harbin kanunla önlenmesi mümkün değildir. Ancak harp başladıktan sonra hukuka terettüp eden vazife, bunun sevk ve idaresi için gereken metotları tesbitten ibaretti. Halbuki mevzuu bahsettiğim iki meselenin birbirinden ayrılmaz meseleler olduğu ve hakların zorla tanıtılması meselesine bunların önceden tesbitinin takaddüm ettiği eski zamanlarda bilinmekteydi.

Devletler hukuku sahasında doğacak olan yenilikler 1914 harbi sırasında iyice farkedilememişti. Filhakika bu müddet içinde yazılmış bulunan eserlerin çoğu hâlâ 19 uncu asrın lisanını kullanmakta idiler. Harp başladığı zaman eskidenberi mevcut olan kaidelerin harpteki hareket tarzını tayine kâfi gelecekleri zannediliyordu, fakat bu zan birkaç ay sonra zail oldu. 1915 senesinde Almanlar denizaltı harbinde yeni bir takım metotlar kullanmağa başladılar; bu hareket tarzı mevcut olan kaidelerle telif edilemezdi. Müttefik Devletler de Paris beyannamesini bir tarafa bırakarak tarafsız devletlerle merkezi kuvvetler arasındaki mü-

nasebeti katetmeğe mâtuf şekilde mukabele ettiler. Vâki yenilik Almanlar tarafından, yeni silâhların yeni kaideler tazammun ettiği, yolunda çok tehlikeli bir iddia ile izah edildi. Müttetikler hareket tarzlarını «mukabelei bilmisil» diye vasıflandırdılar. Onlar bununla, muharip devletlerden biri diğerinin hukukunu ihlâl etmesi halinde aynı şekilde kanunsuz metotlarla mukabele edilebileceğini, ifade etmek istiyorlardı.

Fakat yukarıda ileri sürülen fikirler hakikati ifadeden âciz bulunduğu gibi mezkûr fikirleri izhar edenlerin kendileri dahi hakikati olduğu gibi göremiyorlardı. Eğer, yeni teknik keşiflerin hukukun esaslı prensiplerini ihlâl etmeğe sebep teşkil edeceğini ileri sürenlerin nazarında harbin mahiyet ve gayesi hakkında yepyeni bir takım kanaatler meydana olmamış bulunsaydı, onlar böyle bir iddiada asla bulunmazlardı. Bundan başka Almanların hareket tarzında mukabele edenlerin «mukabelei bilmisil» yolundaki Devletler hukukunu yıkıcı iddialarına sebep yine biraz evvel öne sürdüğümüz, Almanların harbe mütedair yeni telâkkileri idi. Çünkü bu yeni telâkki dolayısıyla, müttetikler artık 19 uncu asır kaidelerine göre hareket etmek imkânsızlığı karşısında kaldılar.

Harpten sonra, harp esnasında an'anevî Devletler Hukuku kaidelerine riayet edilmemiş olduğu herkesçe teslim edildi. Fakat bunun sebebi yine izah edilemiyordu. Bir ara, Birinci Dünya Harbinin insanlığın başına çöken acı ve istisnai bir felâket olduğu, ve buna rağmen eski kaidelerin otoritesi ihya olunabileceği zannolundu. Böyle bir düşünüşün prensibi altında 1922 de Washington'da ve bunu takiben 1926 da Londra'da denizaltıların, alelade gemiler hakkındaki kaidelere tâbi tutulacakları esası kabul edildi.

Eğer mezkûr anlaşmaya riayet edilmiş olsaydı, denizaltıların, harp esnasındaki ticarî münasebetlerin önüne geçmelerine imkân kalmaz, ve faaliyetleri sırf harp gemileriyle muharebe etmeğe münhasır kalırdı. Bundan başka deniz kuvvetlerine malik olan memleketlerin, deniz subayları yetiştirmek maksadile kaleme alınmış olan kitaplarında hep ondokuzuncu asrın lisanı kullanılmakta ve bunun yanında ders kitapları yazan müellifler, resmî makamların hareket tarzlarını örnek sayarak, riayeti hâlâ mecburî imiş gibi harpten önceki kaideleri şerh ve izah etmekteydiler.

Nihayet 1939 senesinde bu gayri hakikî ve hayalî yapı birden çöküverdi ve o sıralarda 19 uncu asrın esaslarına uygun surette isdar olunan Alman Ganaimi Bahri Kanununun mevcudiyetine rağmen, ve hattâ 1936 tarihli Londra anlaşmasının esaslarına aykırı olarak, Alman denizaltıları ticaret gemilerini batırmaya başladılar. İki ay süren bir te-

reddüt devrinden sonra, yani Kasım ayında salâhiyettar İngiliz mercileri, tarafsız devletlerle Almanya arasında vukubulacak her türlü münasebete mâni olmak yolunda askerî bir emir verdiler. Bu sefer de, zikrettiğimiz hareket tarzı yine «mukabelei bilmisil» olarak izah edildi. Tabii bu seferki izahta da isabet yoktu. Düşmanın gitgide artan, an'anevî hukuk kaidelerini ihlâl edişine karşılık, müttefikler daha tesirli çarelere başvurmak mecburiyetinde kaldılar. Büyük denizlerde çok büyük sahalar, doğrudan doğruya müttefik kuvvetlerinin kontrolü altına girdi ve bitaraf devletlerin ticareti ancak müttefiklerin nezareti altında devam edebildi.

Düşman gemileri görünür görünmez batırılmağa maruzdular; harp gemileri ile ticaret gemileri arasında mevuct olan eski tefrikin artık hiç bir kıymeti kalmamıştı. Hattâ kendi gemilerimiz bakımından da aynı şey söylenebilirdi. Gerçekten, biz de her çeşit gemimizi harp hizmetine tahsis ettik ve bunları harpte faal rol oynayacak tarzda silâhlendirdik.

Gemilerimizin her türlü hareketi, bütün ihracat ve ithalât, Hükûmetimizce hep nihai zaferi temine müteveccih kılındı.

Son harpte eski teamüli hukuk kaidelerinden ne dereceye kadar uzaklaşıldığını göstermek için size daha çok misaller zikredebilirim. Fakat vaktin darlığı her iki muharip tarafın bu harp içinde eskisine nazaran çok daha aşırı tarzda harekette bulunduğunu ifade etmekle iktifa etmemi gerektiriyor. Bütün bunlardan sonra, mevzuu bahsettiğim hâdiselerin sırf tesadüfi ve istisnai mahiyette olduğuna kendimizi inandırabileceğimizi, ve eski hukuk kaidelerinin hâlâ yürürlükte olduğunu öne sürmekle bütün problemleri halledebileceğimizi zannetmiyorum. Bilâkis bana öyle geliyor ki, artık biz mazi ile olan ilgimizi kesmiş bulunuyoruz; değişmiş ve değişmekte olan bir dünyada bulunduğumuza ve eğer otoritesini devam ettirmek istiyorsa, hukukun da bu değişiklikleri hesaba katması gerektiğine inanmalıyız. Bence bu iki harpte şahidi olduğumuz ve ıztırapları hafızalarımızda hâlâ iz bırakan, ve gelecekte bir daha gerçekleşebilmeleri hakkındaki düşünce dahî bizi korkutan hâdiseler hep, tek, kat'i ve fakat, yepyeni bir merhalenin nişaneleridir. Bu yeni ve korkunç merhalenin mükemmel bir örneği de harbin belki bir anda sona ermesine sebep olan ilk atom bombasıdır.

II.

Eğer biz eski hukukun yaniden yaşatılmasına imkân olmadığı keyfiyetini kabul edersek, bundan sonraki vazifemiz, husule gelmekte olan büyük değişikliklerin sebeplerini araştırmaktır. Ancak böyle yapmakla,

şimdi içinde bulunduğumuz vaziyeti anlamamız ve hattâ istikbalde vukua gelmeleri muhtemel olan gelişmelerin tahmini bir takdirini yapmamız mümkün olacaktır. İlk konferansında vermiş olduğum misaller harp hukukundan alınmışlardı, çünkü harp, yeni fikirlerin Devletler Hukuku üzerindeki tesirlerinin en sarîh ve en serî bir ifade tarzıdır. Aynı zamanda şunu da açıklamak isterim ki, kendilerinden bahsedeceğim değişiklikler, hukukun bütününü derin tesir altında bırakmaktadırlar, ve işte bu sebepten dolayı, sulh halinde bulunan Devletler arasındaki münasebetler bu asrın başlangıcında olduğu gibi değildir.

Birinci konferansında Grotius'ün görüşü ile milletlerarası camianın anahatlarını size vermeğe çalıştım. Onun bu görüşü 1914 harbinin başlangıcına kadar esasında gerçek olarak kalmış ve hakikaten mühim değişikliklerin hepsi bundan sonra vukua gelmiştir. Bu görüş gerçek olarak kalmıştır, çünkü milletlerarası camianın, üzerine kurulmuş olduğu temel fikirler bizim zamanımıza kadar maddî bir değişikliğe uğramamışlardır. Son otuz sene içerisinde fikirlerde husule gelen değişiklikler arasında iki tanesi bana bilhassa mühim görünmektedir.

Bu değişikliklerden birincisi, dünya birliğinin herhangi hakikî mânâsının kaybedilmiş olmasıdır. Size şunu hatırlatmama müsaade ediniz: Devletler Hukuku mahdut bir saha içerisinde mevcudiyet iktisap etmiş olup, bu mahdut saha içerisinde müşterek bir kültüre ve önceden kararlaştırılmış ve kabul edilmiş haklı ve haksızlık ölçüleri ve müşterek bir hukuk mirası gibi farziyelere istinat ediyordu. Sömürgecilik için yapılan genişlemelerde kaydedilen terakkilerin Garbî Avrupa devletlerine, dünyanın bir çok kısımlarında hristiyan olmayan hükümdarlarla münasebetler tesis ettirdiği 16 ncı asırda, hukukun evrensel mahiyeti ilk defa gerçekleşmiştir. Tatbikatta Osmanlı İmparatorluğu ile Garp âdetleri üzerine siyasî ve ticarî münasebetlerde bulunulduğu görülmekte ise de, 1856 Paris antlaşmasına kadar bu keyfiyet resmen tanınmış değildi. Ondokuzuncu asrın ortasında Büyük Britanya ve Amerikanın önderliği altındaki Garp Devletleri, dünyadan kendilerini o zamana kadar ayırmış iki eski imparatorluk olan Çin ve Japonyayı, kapılarını açmağa zorladılar. Şunu da kaydetmek mühimdir ki, bu uğurda zor kullanılması, Devletler hukukunun dünyanın bütün devletlerine birbirleriyle karşılıklı münasebetlerde bulunmak hakkını verdiği sebepleriyle müdafaa ediliyordu, aynı sebebi İspanyol kilise hukukçularından Victoria, üç asır evvel ileri sürerek Cenubî ve Orta Amerikanın İspanyollar tarafından istilâsını haklı göstermişti. Uzakşarka Devletler hukuku hakikaten zorla kabul ettirilmişti, fakat zor kullanılması keyfiyeti de hukuka dayanılarak haklı gösterilmişti. Hukukun vazettiği mükellefiyetler, alâkalı devletler arzu

ettikleri zaman kabul edilmişlerdi; böyle olmasına rağmen, bu sarih kabulün Uzakşark milletlerinin hakikî düşünceleriyle ne dereceye kadar uyduğu bugün şüpheli kalmaktadır. Nazari bakımdan, herhalde 19 uncu asır öyle bir dünya karşısında sona ermiştir ki, bu dünya üzerinde medenî olduğunu iddia eden her devlet kendisinin Devletler hukukunun mükellefiyetleriyle bağlı olduğunu beyan etmiştir.

Son otuz sene içerisinde neler olduğuna gelince, hukukun mense' itibariyle üzerine kurulmuş olduğu müşterek kültür birliği asıl ülkesinde, yani Garbî Avrupada parçalanmıştı. Bu parçalanış Rusyada Bolşevik ihtilâliyle başlamış, fakat maalesef bitmemişti. Bundan evvel belirtmiş olduğum gibi, Rusya, içerisinde Devletler hukukunun ilk defa meydana çıktığı Garbî Avrupanın kültür camiasının bir kısmını teşkil etmiyordu, ve herhalde bizim müşterek medeniyetimizin parçalanmasının Rusyada başladığının ifade edilmesiyle hayrete düşmemize lüzum yoktur, Yeni Rus hükûmeti mesaisine, milletlerarası mükellefiyetlerinin kat'i olarak red ve inkâriyle başladı, bunu yaparken de kendi tâbirleriyle şöyle diyordu: «Bir ihtilâlden doğan hükûmetler ve sistemler, düşmüş olan hükûmetlerin üzerlerine almış oldukları mükellefiyetlere hürmet etmekle kendilerini bağlı saymazlar». Bu şekilde bir ifade, hukukun hakikî temellerine darbe indiriyordu, çünkü devletlerin normal ve sulhçu münasebetlerinin, bir devletin hayatının devamlı olmasının ve, her yeni hükûmetin kendi selefinin üzerine aldığı mükellefiyetlere razı bulunmasının ve onlara hürmet etmesinin kabulüyle, ancak mümkün olduğu aşîkârdır.

Milletlerarası câmiaya karşı yeni tehlike o zaman tamamiyle gerçekleşmişti; birkaç sene için Rusyanın Bolşevik hükûmeti milletler camiasından dışarı atılmış olarak telâkki edildi. Bir müddet, Rusyadaki ihtilâlcî nizamın mukabil bir ihtilâlle yerinden atılacağı umulmuştu, ve hattâ Garp Devletleri Bolşeviklere karşı mukavemete devam eden Rus kuvvetlerine fiilen yardım ettiler. Fakat bu ümitler gerçekleşmemişlerdi, ve hâdiselerin seyri, dünyanın diğer kısmı için ihtilâlin bir olup bitti diye kabul edilmesini elzem kıldı. Yeni hükûmetin dahili zaferiyle tatmin edilmiş olacağına ve zamanında medenî milletler camiası içindeki kendi normal yerini kabul ve tesis edeceğine dair en iyi ümitler beslenebilirdi.

Bu iyimserlik tahakkuk etmemişti, çünkü Bolşevik ihtilâli dahili bir ayaklanmadan daha fazla bir şeydi. Başlangıçtanberi bu ihtilâl, yalnız bir dahili ıslâhat hareketi olarak değil, fakat an'anevî dünya nizamına karşı şuurla, düşünülerek tanzim edilmiş bir iddia, bir hücumdu. Bu ih-

tilâl ilhamını yeni bir dünya camiası görüşünden alıyordu, öyle bir görüş ki, Devletler hukukunun idare ettiği sistemleri atmak ve değiştirmek istiyordu. An'anevî Devletler Hukukuna göre, dünya müstakil devletlere ayrılmıştır; bunlar genişlik ve kudret bakımından birbirlerinden farklı olmakla beraber asli haklarında eşit olup, karşılıklı mükellefiyetlerini de tanıyorlardı.

Kendi iç işlerinde birbirlerine karışmadıkları için herhangi bir devletin komünist veya başka bir hükümet şeklini tesis etmesi tamamen caizdi, yeter ki bu hükümet milletlerarası mükellefiyetlerine hürmete hazırlanmış ve diğer devletlerin işlerine karışmaktan kendini önlemiş olsun. Bu prensiplere riayette devam edildikçe dünya milletleri camiasının sulhunun ve nizamının haklı bir surette korunması mümkün olurdu.

Mademki dünya camiası, izah etmeğe çalıştığım fikirlere istinat ediyordu, Bolşevikler için önce kendi memleketlerinde, sonra dünyanın her tarafında bu fikirlere hücum etmek elzem oldu. Hiçbir düşünce sistemi tahrip edilemez, meğer ki yerine başka bir tanesi tesis edilmiş olsun. Karl Marks'ın yazılarını, Rusyanın yeni hükümdarları, ellerinde hazır bir İncil olarak buldular, ve Marks'ın fikirlerini emirlerindeki bütün vasıtalarla ve merhametsizce icra ve tatbik ettirdiler. Kendi ülkeleri içinde bu doktrin eziyet ve katliâmla icra ve tatbik edildi. Diğer memleketlerde ise başarı vâdetmesi daha çok muhtemel olarak görülen her türlü metotlarla yayılıyordu, ve gerçekten büyük başarı elde ediliyordu.

Marksist sistemin ekonomik ve sosyal prensiplerini münakaşa etmenin yeri burası değildir. Ben bu sistemin yalnız dünya görüşü ile burada meşgul olacağım. Birbirlerinin haklarına eşit olarak riayetle bağlanmış bulunan mütakil ve hâkim devletlerin cemiyeti veya iştirâki yerine marksist nazariye, komünizm prensiplerine istinat eden ve müşterek bir merkezden idare edilen tek bir dünya teşkilâtı derpiş etmiştir. Başka bir ifade ile, dünyada yalnız bir tek hâkim kudret olacaktır ki, o da komünist diktatörlüğüdür.

Bu yoldaki ilk ve çok mühim adım dünyanın an'anevî birliği sisteminin parçalanmasına doğru atılmış oluyordu. Eğer yeni doktrinin Rusyaya hasredilmesi kabil olsaydı onun, mevcut sisteme kolaylıkla uydurulması mümkün olurdu, çünkü Devletler hukuku en geniş farklar arzeden hükümet şekillerini temessül etmeğe ve onlara müsamaha etmeğe kendisinin ehil olduğunu şimdiye kadar isbat etmişti. Marksist sistemin ifadesinin teferruatlı bir şekli değil, fakat esas prensipleri, Devletler hukukunun istinat etmekte olduğu prensipleri hiçbir zaman tamamen

kabul etmemiş olan zihinlere maalesef daha kuvvetli olarak temas etmişlerdir.

İtalyadaki faşist ihtilâli üzerinde ısrar etmeyi düşünmüyorum; çünkü bu bana, muvakkat ehemmiyeti haiz küçük bir olay diye görünüyor. Dikkatinizi şimdi Almanya üzerine çekmiye sizi davet edeceğim. Tuna ve Ren nehirlerinin ötesinde kalan Almanyanın kısımlarının, ve bilhassa Prusya Kırallığının, üzerinde Devletler hukukunun tesis edilmiş olduğu Garbî Avrupanın müşterek kültürünü hiçbir zaman tamamen kabul etmediklerini söylemenin geniş bir hakikat olduğunu zannediyorum. Bu keyfiyetin mümkün olan sebebi, kısmen bu toprakların hiçbir zaman Roma İmparatorluğuna tâbi bulunmayışlarına ve burada bahsetmemize lüzum olmayan sırf tarihî hususlara hamledilebilir. Münakaşadan uzak olarak bana gerçek görünen şudur ki, Prusya an'anesi Büyük Frederik'in zamanına kadar geriye uzanan çok uzun bir devrede, Devletler hukukunun objektif ve müstakil kudretinin fikrine karşı esasta düşman olmuştur. Frederik'in kendisi de tam bir reybi (şüpheci) idi ve Prusyanın genişlemesi yolunda hiçbir hukuk ve ahlâk kaidesinin yer almasının kabul edilemeyeceği prensibi üzerine muhakkak surette hareket etmiştir. Bu doktrin üzerine Frederik'in halefleri, Prusya ve Almanyanın idaresinde son 200 sene zarfında ısrarla hareket etmişlerdi ve şimdi biliyoruz ki, milletlerarası ideallere sadakat mesleği, Weimar Cumhuriyetinin kısa rejimi zamanında bir iddiadan ileri gitmemiştir. Hukuka karşı yapılan bu istihkarı, tecrübeler isbat etmiş benziyordu ve birbirini takibeden tecavüz hareketlerinin uzun bir kfilesi 1871 de Prusya monarşisini Almanyanın kontrolünü ele alabilecek ve Avrupada en kuvvetli devlet olacak bir noktaya çıkardı. Hitlerin idaresi altındaki Almanyanın mesleği de sadece bunun mantıkî bir gelişmesiydi.

Dış münasebetler hususunda başlangıçta nazi sistemi Bolşeviklerden şu noktada ayrılıyordu: O, Almanyanın milletlerarası mükellefiyetlerini sarîh olarak reddetmiyordu, ve bu sebeptendir ki Hitlerin iktidara gelmesi, normal diplomatik münasebetlerin hemen ihlâline sebep olmadı. Hakikaten yeni hükûmet hukuka karşı olan hürmetini ve antlaşmaların kutsiyetini desteklemeğe dair kararını daima belirtmeğe itinâ ediyordu. Bu teminatın başlangıçtan beri sahte olduğunu ilâve etmek islerim. Metotları bakımından her iki sistem birbirlerinden geniş surette farklıydılar ve onların son hedefleri arasındaki esas ihtilâf daima propaganda'nın beslediği ve her iki milleti ayıran kinde kendisini gösterdi. İki sistemden herbiri dünya hâkimiyetine göz diktikçe ve dünya iki efendiye hizmet edemedikçe, aralarında harp, kaçınılmaz bir şeydi. Bu sebeple her

iki sistem de an'anevî Devletler hukukunun temelini teşkil eden fikirlerle, müsavi surette ihtilâf halindeydi.

Tek bir dünya hükûmetine, bir evrensel kudrete ait bütün bir fikrin herhangi gerçek bir milletlerarası hukuk mefhumıyla doğrudan doğruya tearuz halinde olduğuna çok kuvvetle işaret etmem mümkün değildir. Eğer böyle bir kudret tesis edilebilseydi, Devletler hukuku sadece değişecek değildi, mevcudiyeti nihayet bulacaktı. Devletler hukukunun temel olan birlik birbirini hâkimiyeti altına almak birliği değil, serbest iradeye istinat eden birliktir. En yüksek otorite hukukun kendisine istinat eder, yoksa dünya üzerinde görülebilen herhangi beşerî bir kudrete değil. Onun için, hukukun otoritesini idame ettirmek üzere hukukun mânası ile maksadı arasında esaslı bir anlaşma bulunması lâzımdır. Bu asrın başına kadar, beşeriyetin bütün ümitleri, din ve kültür farklarına rağmen bütün insanların umumî bir hukukun esaslı prensipleri üzerinde anlaşacakları inancına istinat ediyordu. Dünyanın birliğinden maksat ve dünya sulhunun bünyesinin üzerine tesis olunacağı ümit edilebilen yegâne maddî temel, işte bu anlaşma idi.

Hukukun esaslı prensipleri üzerindeki anlaşmaya istinat eden bu inançtır ki Milletler Cemiyetinin büyük tecrübesine ilham vermişti. Milletler Cemiyeti paktının önceliğinde (dibacesinde) âzalar gayeleri olarak şunu beyan ediyorlardı: «Hükûmetler arasında devletler hukuku anlayışını bir hattı hareket olarak kuvvetle tesis etmek» ve keza «antlaşmalardaki mükellefiyetlere ihtimamla hürmet etmek». Bu taahhüde imza atmış olanlar iyi biliyorlardı ki, bu müşterek iman yeni bitmiş olan harbin tecrübesine istinaden doğrudan doğruya ortaya atılıyordu, fakat onlar, hukukun eski otoritesinin hâlâ ihya edileceğini zannediyorlardı. Milletler Cemiyetini tesis edenler ümit ettikleri gibi, gelecek için bir müesseseye kuruyorlardı, fakat onların almış oldukları ilham mazide kaldı, ve onlar çok fena surette hasara uğramış olan temelleri tamir etmenin mümkün olduğunu zannettiler. Gözlerini maziye çevirirken, hakları vardı, çünkü başka hiçbir temel üzerine dünya barışının çatısının kurulması mümkün olmamıştı. Eski temellerin ne kadar ciddi bir surette tahrip edilmiş olduklarını anlamağa muvaffak olmadıkları için bizim onları muahaze etmemize imkân yoktur.

Bu noktada Devletler hukukunun üzerine tesis edilmiş olduğu dünya birliğinin esaslarını kısaca anlatmaya çalışmama müsaade ediniz. Bu yeknasaklık değil, fakat çeşitlilik içerisinde bir birliktir. Hukuktan istifade etmek, onun prensiplerini kabul ve mükellefiyetlerine hürmet eden herkese müsavi olarak açıktır. Hukuk dahilinde medenî hükûmetlerin

mümkün olan her çeşidine, her nevi dine, medeniyete ve kültüre yer vardı. Bir kelime ile, müsamaha Devletler hukukunun hakiki cevherini teşkil ediyordu. Marksist ve nazist sistemlerde bunun tamamen aksi, bir gerçek olarak câridir. Burada müsamahaya yer yoktur. Merkezi otorite tarafından siyasî ve içtimai hayata tek bir örnek vazedilir, ve bu örneğe, o kudretin otoritesi altında bulunan herkes uymağa mecburdur. Son harpte Almanlar tarafından işgal edilmiş olan her memleket, Alman usulü bir hükûmet ve içtimai hayat kabul etmeğe, onlar tarafından icbar ediliyordu. Bugün görüyoruz ki, Ruslar tarafından işgal veya kontrol edilen her memleket esasında Rus sistemini kabul etmeğe aynı şekilde zorlanmaktadır.

Bugün vukua gelmekte olan değişikliklerin esaslı sebeplerinin birincisi, dünya birliğinin mânasının, ve, hukukun umumî prensiplerini serbestçe kabul etmeleriyle birleşmiş serbest ve müstakil devletlerin mevcut olduğu bir dünyanın kıymetine olan müşterek inancın kaybolmasıdır, diye söylemiştim. Şimdi bu değişikliklerin ikinci büyük sebebine geçiyorum ki, bunu iki kelime ile hulâsa edebilirim: «Totaliter Devlet».

Bu ikinci sebep birincisine çok yakından bağlı olarak görünebilir, fakat her ikisinin birbirlerinden hakikaten ayrı olduklarını bilmek mühimdir. An'anevî Devletler hukukunun câri olduğu bir dünyada, her çeşit hükûmete olduğu gibi, totaliter veya despotik hükûmetler için yer vardır. Tarihin seyrinde bir çok despotizm - istibdat misalleri mevcut olmuştur, fakat onlar hukukun otoritesini harici işlerinde kabul ettikleri, ve diğer milletlerin haklarına hürmet etmeğe hazır oldukları müddetçe, hukuk onlara yer bulabilir. Bir istibdat idaresinin muhakkak surette tarruz edici olmasına sebep olmadığı gibi, en iyi bir dahili hükûmet şekli olarak istibdat idaresine inanmak bir dünya hâkimiyeti arzusunu mutlaka istilzam etmez. Gerek nazariyat ve gerek tatbikatta her iki doktrin birbirlerinden tamamen ayrı olup birisini tutanlar ötekini tutmazlar. Şunu da keza kaydetmeliyiz ki, dünya hâkimiyeti ihtiyacına olan inanç coğrafi bakımdan tahdit edilmiştir. Bu doktrinin şimdiye kadar cazibesi altında kalmış olan devletler Almanya, Japonya ve Rusya olup, bunlardan ilk ikisi harpte kat'î olarak mağlûp edilmişlerdir. Fakat totaliterciliğe olan inanç fazla veya az derecede her memlekete nüfuz etmiş olup, bu devirde an'anevî Devletler hukukunu değiştiren unsurların en mühimi olarak hesaplanması lâzımdır.

Totalitercilikten benim anladığım, bir hükûmetin tebaaları üzerindeki kudret ve kontrolünü en yüksek haddine kadar çıkarmak yollarını arayan bir siyasî nazariyedir. Esasında bu sosyalizmin en son şekliyle

aynı şeydir. Herhangi bir hükûmetin alabileceği esas teşkilât şekli tamamiyle mevzu haricidir. Bu hükûmet bir mutlakiyet veya parlâmanter cumhuriyet olabileceği gibi, hakikaten herhangi başka bir şekil alabilir. Totaliterciliğin esasları bir hükûmetin iş başına geldiği kanunî - hukukî usulde değil, fakat bu hükûmetin kudretleri üzerinde herhangi bir tahdidin yokluğundadır. En aşırı şeklinde bu doktrin, devlet otoritesi üzerinde tabii kuvvetlerin tesis etmiş olduğu hudutlardan başka herhangi bir tahdidin mevcut olduğunu inkâr eder. Devletler hukukunun görevi, müstakil devletlerin birbirleriyle olan münasebetlerindeki hareket tarzlarını kontrol etmektir. Hukukun ilkönce ilgilendiği birlikler, ferdi varlıklar, devletlerdir: Bundan şu çıkar ki, değişiklik, bunların birbirleriyle olan münasebetlerini idare eden hukuk kaideleri üzerinde tesirlerini gösterir. Şimdi son elli sene içerisinde vukua gelmiş olan değişiklikleri gözden geçirmeğe çalışalım:

19 uncu asrın sonlarına doğru Devletler hukuku öyle bir noktaya varmıştı ki, onun başlıca prensiplerinin umumî bir anlaşma ile tesbit edildiği görülüyordu; ve bu sebeptendir ki hukukun daimî bir şekilde kodifie edilmesi meselesine çok dikkat sarfediliyordu. Hukukun kendisi üzerinde böyle bir anlaşma yalnız mümkün oluyordu, çünkü bu hukukun murakabe ettiği birliklerin mahiyetinde olduğu gibi, dış münasebetlerini alâkadar ettiği müddetçe anlaşmaya istinat ediyordu. Milli hudutlar dahilinde devletler, 19 uncu asırda dahi hükûmetlerin görevleri hakkındaki anlayışları bakımından birbirlerinden geniş surette ayrılıyorlardı. Bazı memleketler bizim sosyalist tatbikat diyebileceğimiz husularda diğerlerinden çok daha ileriye gitmişlerdi, fakat böyle ayrılıklar dış münasebetlerinde devletin mahiyeti üzerindeki umumî anlaşmayı değiştirip zayıflatmış değildir. Hükûmetler arasındaki diplomatik ve hukukî münakaşalarda bir devletin dahili politikasının başka devletlerinkinden ayrı olarak nazara alınmasının iddia edilmesine karşı hiçbir itiraz yapılmamıştı. Diğer bir tabirle, sosyalizm nerede mevcut olmuştusa ona bir ihracat metarı olarak değil, fakat dahili istihlâk maddesi diye bakılıyordu.

Normal şartlar altında devletlerin haricî münasebetleri başlıca ticaret ve gemicilik işleriyle ilgilidir, ve bundan dolayıdır ki 19 uncu asır devleti ile zamanımızdaki devlet arasındaki farkın en çok misalini biz bu mevzuda bulacağız. Her devlet, yabancı memleketlerde bulunan tebaalarının ticarî menfaatlerini müdafaa etmenin kendisi için bir hak ve vazife olduğunu takdir ediyor, ve bu hak yakın zamana kadar diğer bir devletin kendi hudutları içindeki dahili işler üzerinde haiz olduğu teşriî hakkından daha yüksek bir derecede olarak nazarı itibara almıyordu.

Meselâ, sosyalist prensiplerden ilham alan bir devlet hususî bir sanayiî millileştirmek veya geniş arazileri istimlâk etmek kararını alabilir. O devletin kendi tebaalarını ilgilendirdiği müddetçe, bu hak inkâr edilemez, fakat ecnebi hükûmetlerin, tam karşılığı verilmeksizin, bu gibi tedbirlerin kendi tebaalarına tatbik edilmemesinde ısrar etmeğe daima hakları vardı. Diğer bir tâbîrle, bu gibi bir vaziyette, ecnebi, o devletin tebaalarına nazaran imtiyazlıydı, mahallî hukuk, ecnebinin lehine olarak Devletler hukuku tarafından nakzediliyordu. Devletler hukukunda mülkiyetin, o devletin iç hukukuna tebaan kaybedebileceği bir kudsiyet vardı, ve sosyalist hükûmetlere şu hatırlatılabilirdi ki, bir devletin kudretî kendi tebaaları üzerinde ne kadar mevcut olursa olsun, bu kudret ecnebi-leri ilgilendirdiği müddetçe daimî tahditlere maruzdur.

Bunun sebebi açıktır. Devletler hukuku âdî hukukla ilgisi olmıyan ve kendi kendine mevcut olan mücerret nazarı kaidelerin heyeti mecmuası değildir. Evvelce de belirtmiş olduğum gibi, Devletler hukuku, fertleri hususî münasebetlerinde idare eden kaidelerin, müstakil devletlerin aralarındaki münasebetlerde tatbik edilebileceği farziyesine istinat eder. Bunun neticesi de, bütün medenî camiaların hukukunda mevcut müşterek prensipler devletlerin birbirleriyle olan münasebetlerine tatbik edilebilirler. Roma Hukukunda, ve bu hukuktan çıkmış olan bütün Avrupa sistemlerinde mülkiyet hakkı mukaddesti. 18 inci asırda bu prensibi, Birleşik Amerikanın Anayasasında sarahaten yer almış görüyoruz; bu anayasa o devirde hâkim olan umumî hukuk anlayışı hakkında bizi çok iyi aydınlatan bir vesikadır. Bu sebeple, hususî mülkiyetin kutsiliği Devletler hukukunun himayesi altında tabîî bir hak addediliyordu. Bu prensiplerin bir devletin mevzuatıyla ihlâl edilmeleri mümkündü, ve böyle bir vaziyette memleketin tebaaları, elde edebilecekleri vasıtalarla kendilerine çare aramağa terkolunurlardı. Fakat millî ülke dahilinde bulunan ecnebilerin hakları, Devletler hukukunun kendilerine müdahale etmek hakkını verdiği, ecnebinin mensup olduğu hükûmetler tarafından korunabilirdi. Şimdi bu hakkın eskisi gibi tesirli olarak iddia edilmesine imkân olmadığı görülüyor. Bunun mânası da: münferit devletlerin Devletler hukuku üzerinde yer kazanmaları olup, mülkiyet hakkı herhangi bir devletin kanununa üstün bir kanunla himaye edilmiş değildir; sebebi de: mülkiyetin kutsiliği prensibinin bütün medenî memleketlerin hukukunda müştereken mevcut olan bir mefhum halinden çıkmış bulunmasıdır. Ben bu değişikliğin iyi mi, veya fena mı olduğunu araştırmayacağım. Benim görüşüm bunun, medenî insanlarda evvelce mevcut olan fikirlerde vukua gelen derin değişikliklerin kaçınılmaz bir neticesi olduğudur. Totaliterci düşüncenin büyümesinin bir neticesi de fertlerin

Devletler hukukundan bekledikleri himayeyi zayıflatmak olduğu bundan açıkça anlaşılır.

İkinci misalimi harp zamanında tarafsızları idare eden hukuktan alacağım. Bu hususa 1907 deki La Haye sözleşmesinden başlamamız kabül olacaktır. Bu sözleşmedenberi yapılan umumî anlaşmaların hedefleri mahdut olsa bile, kabul edildikleri devirde medenî insanlara has olan fikirler hususunda bizi tam olarak aydınlatırlar.

Beşinci ve onüçüncü sözleşmelerde açık olarak beyan edilmiştir ki harp zamanında tarafsız devletlerin muhariplere harp malzemesi ihraç etmeleri yasaktır, fakat tarafsızlara mensup hususî tacirler bunu kendi şahsî mesuliyetleri altında yapmakta tamamen serbesttirler. Bir devletin görevleri ile bir ferdin görevleri arasında an'anevî hukukun yapmış olduğu ince tefriğe ait sarîh bir metin bulmak mümkün değildir. Bir devlet için muharip bir devlete silâh temin etmek tarafsız olmıyan bir muameleydi, fakat hususî tacir için ticaret bir muameledir. Bu tacir kendi istifadesiyle ilgili olup sadakat göstermekle mükellef olduğu devlet, onun faaliyetlerini kontrolla vazifeli değildir, yeter ki o, ticaretinin risklerini kabule hazır olsun. Onun gemileri veya malları eğer denizde zaptedilselerdi, bunun neticesi olarak o tacirin, - zapteden muharipler bu zaptı kabul edilmiş harp kaidelerine göre yaptıkları müddetçe - mensup olduğu hükûmetten herhangi bir himaye beklemesine imkân yoktur.

Bu prensipler şe'niyetlere uydukları müddetçe tamamen mer'idiler, ve 19 uncu asırda harpte ve sulhta başlıca dış ticaretin kendi menfaatleri peşinde koşan fertler ve ticaret şirketleri tarafından ifa edildiği, umumiyetle doğru idi. Ticaret hakkının kutsiyetine olan inancın bu kadar kuvvetli olması yüzünden, denizde müsadere hakkını ilga etmeğe ait çok tesirli tazyikler ifa ediliyor ve tacirlerin istifade hakları, muharibin kendi millî mevcudiyetini müdafaa etmek hakkından daha üstün bir seviyeye konulmak isteniyordu. Her ne kadar Birleşik Amerikanın kuvvetle desteklediği bu istek hiçbir zaman tam muvaffakiyeti elde etmemiş idiyse de, hukukun gelişmesine tesir etmekte devam etti. Tasdik edilmemiş olan 1909 Londra beyannamesinde tarafsızlara mensup tacirlerin, her türlü iptidai maddeleri muhariplere serbestçe ihraç edebilecekleri kararlaştırılmıştı, yeter ki bu mallar tarafsız memleketler vasıtasıyla yollanmış olsun. Eğer bu kaideye 1914 harbinde bağlanılmış ve riayet edilmiş olsaydı, müttefiklerin denizdeki üstünlüklerinin hiçbir kıymeti olmayacaktı. Bu kaideye herhalde riayet edilmiyecekti, çünkü hâdiselerle herhangi hakikî münasebeti kalmamış olan bir hukuk kaidesi için hiçbir devletin millî mevcudiyetini feda edebilmesi beklenemezdi.

Sonraki bir konferansında 1914 harbine ait daha çok şey söyleyeceğim, çünkü totaliter devletin arzettiği meseleleri biz ilk defa bu harp içerisinde anlamağa başladık. Fakat şimdi ben tarafsızlık meselesine dönmek mecburiyetindeyim.

Kendimize sormağa mecbur olduğumuz esas mesele şudur, La Haye sözleşmelerinde olduğu gibi, bir devletin faaliyetleriyle onun tebaalarının faaliyetleri arasında sarıh bir hudut çizmek hâlâ ne dereceye kadar mümkündür? Mahiyeti itibariyle yapılması bizatihi yasak olan bir şeyi tebaasının yapmasını önlemekle, bir devletin bağlı olmadığını, - her türlü hakikatten uzaklaşarak - acaba söyleyebilir miyiz? Bana kalırsa devlet ve tebaanın faaliyetleri arasındaki tefriki idame ettirmek artık mümkün değildir. Her kukuk, her kanun, eğer tesirli olmak isterse vâkıalara istinat etmelidir ve kanun tehlikeyi göze alarak hakikati yalnız inkâr edebilir. Bugün, aşağı yukarı bütün memleketlerde dış ticaret, devlet tarafından o derecede kontrol ediliyor ki, bu keyfiyet devleti her ticarî teşebbüste bir şerik vaziyetinde bırakıyor. Milletlerarası ticaretin temelini teşkil eden anlaşmalar tüccarlardan ziyade hükümetler arasında yapılıyorlar. Hangi malların ithal veya ihraç edileceğini, hangi memleketlere ihracat yapılacağını kararlaştıran hükümettir. Eğer bir tacir muharip bir devlete harp malzemesi satmak isterse bunu ancak kendi hükümetinin sarıh muvafakatiyle yapabilir, bunun neticesinde bu teşebbüs o hükümeti de ilzam etmiş olmakla, eğer tarafsız hükümetler tebaalarına, muhariplere harp malzemesi satmak iznini verirlerse, tarafsızlığı ihlâl etmek dolayısıyla onların mesul olacakları görülür.

Bu meselenin gelecekteki hal tarzının ne olacağını bilmiyorum. Halen ben bu meselenin mevcut olduğuna ve ağır mesuliyetlere müncer olacak yeni meseleler çıkardığına işaret ediyorum. Eğer bir harp esnasında yabancı memleketlerden harp malzemesi ithal etmek muharipler için mümkün olmazsa ve bunlar yalnız kendi kaynaklarıyla harbi idame ettirmeğe mecbur olurlarsa, iptidai maddeler bakımından iyi vaziyette olan ve iyi inkişaf etmiş silâh sanayii bulunan devletlerin, kendilerinden bu bakımdan daha az talihli olan düşmanlarına nazaran çok büyük avantajları olacağı aşikârdır. Zenginliği başlıca ziraatten ibaret olan bir millet, iyi teşkilâtlanmış ağır sanayii bulunan bir düşman karşısında kendisini zayıf ve kudretsiz bulacaktır.

Devletle tebaaları arasındaki tefrik fiilen ve hukuken mevcut olduğu müddetçe La Haye sözleşmelerinde vazedilmiş olan kaide tatbikatta çok iyi işlemiştir. Fakat hususî tacir sahneden çekilince açık müşkilât meydana çıkıyor. Eğer bir tarafsız hükümet kendi tebaalarına harp mad-

deleri ihraç etmek müsaadesini verirse, deniz hâkimiyetini haiz olan muharip tarafın yanında yer almakla itham edilecektir. Eğer ihracı yasak ederse harp için daha iyi mücehhez olan tarafı tutmakla itham olacaktır. Yakın zamanda bu ithamların herbirine ait misallerimiz vardı. Bu güçlüklerin, devletlerin faaliyetlerinin her suretle genişlemesine bağlı olduğu görülecektir. Bütün sanayii millileştirilmiş olan ve bütün ihracat ticaretini hükûmetin ifa etmekte bulunduğu tarafsız bir devlet, eski kaidelere göre her iki muharip tarafa harp malzemesi ihraç etmekten açıkça menedilmiştir. Bunun neticesi ne olacaktır? Yeni şartlar altında biliyoruz ki «harp malzemesi» ibaresi aşağı yukarı bütün ticaret sahasının tamamını içerisine almaktadır, çünkü şimdi her şey harpte doğrudan doğruya kullanılmaktadır. Acaba tamamen veya kısmen sanayilerini millileştirmiş olan memleketler, dış ticaretlerinin büyük bir kısmının kendilerine ticarî sahada hasım olanların ellerine geçmesine müsaade etmekten memnun olacaklar mıdır? Bir defa daha, burada vazetmiş olduğum suale cevap vermeğe çalışmıyacağım. Halen ben totaliterciliğin inkişafının yalnız dahilî mahiyette bir mesele olduğunu değil, fakat Devletler hukukuna ağır neticeler tevhit etmekle bağlı bulunduğunu belirtmekle meşgulüm.

Misalleri gerek sulh gerek harp hukuklarından alarak çoğaltmak kolay olacaktır, fakat böyle yapmak, bana tahsis edilmiş olan vaktin fazlasını işgal eder. Bu noktada belki istikbale bakmaya, ve izah etmeğe çalıştığım her iki hareketin umumî temayülünü gözden geçirmeğe teşebbüs edebiliriz. Hukukun bugünkü durumunun başlıca iki sebebinin, esas prensipler üzerindeki eski anlaşma birliğinin kaybı ve totaliter devlet fikrinin büyümesi olduğunu söylemiştim. Şimdi bu sebeplerin herbirinin umumî meylini kısaca gözden geçirelim: Gördük ki, zamanımıza kadar devam etmiş olan birlik geniş kültür ve din ayrılıklarıyla kabili telifti. O halde bundan maksat ne idi? Bunun cevabı şudur ki: Hakikaten milletlerarası olan hukukun mevcudiyetini mümkün kılan bir fikir, dünyanın müstakil devletlere ayrılması prensibi üzerindeki anlaşmadır. Bu fikir üstün otoriteye değil, fakat serbest anlaşmaya istinat eden Devletler hukukunun esasını teşkil eder. Büyük eserinin son faslında Grotius Devletler hukukunun en son kaynağının iyi niyete istinat ettiğini söylerken bütün meseleyi hulâsa etmiştir. Eğer müstakil devletlerin resmen vermiş oldukları sözlerini tutmaları ve girişmiş oldukları taahhütlerin gerek lâfzına ve gerek ruhuna hürmet etmeleri kabil olursa, daha fazla bir şeye lüzum yoktur. Eğer bu mevcut olmazsa, bizi harpten ve anarşiden hiçbir şey koruyamaz.

Marksist ve nazist sistemlerin her ikisinin temelini teşkil eden tek bir dünya hükûmetinin müstakil devletleri bağlayan ve birleştiren bir hukukun temel fikriyle doğrudan doğruya tezat teşkil ettiğini daha fazla belirtmeme ihtiyaç yoktur. Aynı zamanda, bu keyfiyetin, hangi şekli almış olurlarsa olsunlar, evrensel dünya hükûmeti projeleri için de doğru olduğunu zihinde tutmak iyi olur. İşbirliği, cebirden çok esaslı olarak farklıdır. Âzaları olan devletlerin iç işlerine karışmak hakkına ve kudretine malik bulunmadıkça, hiçbir dünya hükûmeti şekli, tesirli olamaz. Eğer onun bu kudreti varsa, hiçbir şey onun bir dünya istibdadı olmasını önleyemez, eğer bu kudreti yoksa hiçbir şey onu tesirli kılamaz. Federal hükûmetlerin tesirli olması ancak mahdut bir sahada ve müşterek bir an'aneye sahip bir milletle mümkündür. Onu tabii hudutlarından dışarıya genişletmeğe doğru her teşebbüs, yalnız parçalanmasını temin eder. Bundan şu netice çıkar ki, halen çok fena surette sarsılmış olan Devletler hukukunun otoritesinin ihyası, bu hukukun ilk defa üzerine tesis ve inşa edilmiş olduğu Grotiüs'ün prensibine eğer avdet edersek, ancak mümkün olur. Bir kelime ile hulâsa edilirse, anlaşmalara riayeti sağlayan iyi niyeti ve emniyeti ihya etmemiz lâzımdır. Bunun nasıl yapılacağı ise, hukukî değil, ruhi bir mesele olup şimdi haline çalışmama imkân yoktur. Yalnız size şunu hatırlatacağım ki, şahsî tecrübelerimizin şimdiye kadar bize öğretmiş olduğu gibi, hiçbir milletlerarası teşekkül, kendisine ne isim verilirse verilsin, veya nasıl yapılmış olursa olsun, gaye birliği veya her devletin hürriyet ve istiklâline karşılıklı hürmet için lüzumlu olan iyi niyetin yerini tutamaz.

Nihayet totaliter devletin ileride ne olacağı hususunda meselemizin hallini mazinin fikirlerine dönmekle bulamayız. Bir çok sebeplerden dolayı şunu düşünüyorum ki zamanımızdaki şartlar, - bilhassa ilmi keşifler neticesinde, - bugünkü ve geleceğin hükûmetlerinin ahalileri, üzerinde daha fazla hâkimiyet icra etmelerini ve seleflerinden daha geniş faaliyetlere girişmelerini gerekli kılmaktadır. Bundan kaçınmaya imkân yoktur. Şüphesizdir ki bu keyfiyet hukukta bazı değişikliklere müncer olur. Bu değişikliklerin bazıları gözlerimizin önünde vukubulmaktadır, diğerleri ise bunları takip edeceklerdir. Bu değişikliklerden ileride bahsedeceğim. Fakat burada mesele tamamiyle başkadır. Devletler hukuku yaşayan bir hukuktur, maziye mutlak olarak bağlı değildir; murakabe etmeğe çalıştığı müstakil devletlerin camiasında yer alan değişikliklere kendisini uydurmağa, Devletler hukuku kadir olup, bunu mazide yapmıştır ve gelecekte de böyle yapmağa devam edecektir. En aşırı şekillerinde totalitercilik, milletlerarası emniyet için tehlikelerle doludur, çünkü bunun dünya hâkimiyetine ve evrensel bir zulüm ve istibdada, kolaylıkla

ulaştırdığını gördük, fakat zamanımızın şartlarına göre devletin faaliyetinin mâkul bir surette genişlemesi halinde tehlike ilân etmek için bir sebep yoktur. Eğer biz buna nerede bir hat çizmek lâzım geldiğini, bu mâkul genişlemenin hudutlarının neler olduklarını sorarsak, bunun cevabını, hukukun diğer bir temel mefhumunda bulacağımızı sanıyorum. O da, bir insan ferdinin aslı hakları mefhumudur.

Zamanımızın hükümetleri bu tabii hududa riayete âmade oldukları müddetçe, Devlet faaliyetinin herhangi bir genişlemesinin Devletler hukukunu veya dünya sulhunu tehlikeye düşürmesi ihtimalinden korkmamıza lüzum yoktur, Diğer taraftan, eğer bugünkü devletlerin başında bulunanlar, mutlak kudret elde etmek arzusu ile iğfal edilirler ve tabii hukukun siyasî otoriteye vazetmiş olduğu hudutları kabul etmeği reddederlerse o vakit, istikbale olan bakış, hakikaten karanlıktır.

III.

İnsan düşünüşünün gelişmesi muğlâk ve mütenevvidir, ve evvelki konferansında zikrettiğim sebepler hukukun değişmesini müddei olan yegâne sebepler değildir; fakat bugün yeni bir problemi ele almak isterim. Bugün size bir yeniliğin (hukuktaki bir değişikliğin) tasavvur safhasını aştıktan sonra fiiliyat sahasına ne şekilde geçtiğini anlatmak istiyorum. Devletler hukukundaki bir değişme hangi usul ve ne gibi vasıtalarla fiiliyat sahasına intikal edebilir? Eski bir kaideyi bertaraf ederek yerine yenisini nasıl ikame edebiliriz? Kanun koyan bir otorite mevcut olmadığı halde hukukta değişiklik yapmanın imkânı var mıdır? Bu soruları cevaplandırabilmek için hukukun esas ve mahiyetine bir daha nüfuz etmeliyiz.

İlâhî veya tabii hukuk problemi felsefi bir problem olduğundan bizi burada ilgilendiren bir ciheti yoktur. Devletler hukukunu, pratik bazı maksatların temini için, medenî memleketlerin müşterek muvafakatiyle teessüs eden ve el'an bu muvafakate dayanan bir hukuk branşı olarak kabul ediyoruz. Devletlerin, kendi hükümetleri vasıtasıyla izhar ettikleri müşterek irade iç hukuktaki yeni kanunlar isdar eden teşriî otoritenin iradesine tekabül eder. Bundan anlaşılıyor ki, Devletler hukuku sahasında mevzuu bahsettiğimiz umumî muvafakat, ister doğrudan doğruya, ister dolayısıyla ister sarahaten ister zımnen olsun behemehal izhar edilmek lâzımdır, aksi takdirde herhangi bir değişmenin kanun kuvvet ve mahiyetini kazandığını ileri sürmek mümkün olamaz. Bununla beraber böyle bir muvafakatin temini çok kere geç ve güç olur, bu itibarla iç hukuktaki kanunları tesbit ederken mevcut olan kat'ilik tabiatıyla

Devletler hukuku meselelerinin çoğunda aranmaz. Bu keyfiyetin, kararları herkesçe muteber olacak milletlerarası mahkemeler teşkiline dair insanlar arasında bir anlaşmaya varılıncıya kadar, olduğu gibi devam edeceğine de şüphe yoktur.

Kolaylık olsun diye hukuku değiştirme metotlarını ikiye ayıralım: resmî metot ve gayri resmî metot. Bu metotlardan herbirini sıra ile mü-talea edeceğiz.

Resmî metot milletlerarası konferanslar metodudur. Burada mümkün merteye fazla devletin iştiraki ile antlaşmalar akdolunur ve bunlar imza edilerek tasdik edilir. Buna misal olmak üzere harp hukukuna mü-teallik akdolunan La Haye ve Cenevre antlaşmalarını zikredebiliriz. Bu antlaşmaların çoğu büyük bir devlet sayısı tarafından imza ve tasdik edilmiştir. Bu münasebetle nisbeten az tanınmış olmakla beraber fay-dası çok daha üstün olan teknik bir takım antlaşmaları hatırlamak ye-rinde olur, bunlar arasında: umumî posta ittihadı, milletlerarası telif hakkı sistemi ve denizlerde müsademelerin men'ine müteallik nizamna-meyi zikredebiliriz.

Resmî teşriî metodun kıymeti konferansa konu teşkil eden mevzu-un ne dereceye kadar münaziünfih olduğuna bağlıdır. Bu sebeple mün-hasıran teknik veya idarî mahiyette bulunan konferanslar daha semereli olur. Misal olarak denizlerde müsademenin men'ine müteallik milletlerarası nizamnameyi zikredebiliriz. Sırf pratik ihtiyaçları karşılamak üzere Brükselde akdolunan bu antlaşma ne siyasi ne de ihtilâflı menfa-atleri havi bulunmadığı için müşterek menfaatli uzmanlar tarafından sevk ve idare edildi. Böyle konferansların muvaffakiyetle neticelenme-lrine sebep belki de efkârı umumiyenin bunların seyri ile alâkalanmama-sıdır. Maalesef milletlerarası meselelerde, efkârı umumiyenin sadece bir ihtilâfa mahal verecek meselelerle alâkalandırıldığı acı bir hakikattir.

Eğer denizlerde seyrüsefer kaidelerinin profesyonel denizciler tara-fından tesbitine tevessül edildiği gibi, milletlerarası kaideler üzerinde anlaşmak görevi, profesyonel hukukçulara tevdi edilmiş bulunsaydı yer yüzünde barış belki de temin olunabilirdi. Maalesef Devletler hukukunun en mühim bahisleri hemen her zaman milli menfaatlerin en ziyade ihti-lâf halinde bulunduğu meselelerle sıkı surette ilgilidir. Binnetice mev-zuu bahsettiğimiz hallerde tesbit olunacak hukukî kaideler hakkında bir anlaşmaya varmak zorluğu, hukukun ilgili bulunduğu siyasi meselelerin önemi nisbetinde artar. Meselâ deniz harbine müteallik kaidelerin telifi suretile, muhariplerin düşman limanlarına müteveccih bulunan ticaret gemilerinin yolunu kesme hakkı ve bitaraf devletlerin serbestçe ticaret

yapabilme hakları arasında tam bir muvazenenin temini gibi önemli bir meselede hiçbir zaman anlaşmaya imkân olmamıştır. Tarih boyunca bu meselenin çözümü için kabul edilen kıstaslar kâh bir tarafın kâh diğer tarafın lehine olmuştur. Meselâ 19 uncu asırda muvazene, tarafsızların lehine bozulmuş, bilâkis son iki harpte muhariplerin hakkı diğerinkilere üstün tutulmuştur. Tasdik edilmemiş bulunan Londra beyannamesi Ondokuzuncu asrın galebe çalan fikirlerine bir daimilik vermeğe mâtuf bulunuyordu. Çok şükür ki bu teşebbüs başarı ile neticelenemedi.

Barış hukukunda zuhur eden zorluklar harp hukukundakinden az değildir. Birinci Dünya Harbini takibeden milletlerarası nikbinlik devrinde hukukun esash kısımları üzerinde takninin mümkün olabileceği düşünölmüştü. Bu maksadın gerçekleştirilmesi için 1931 konferansında üç konu seçildi: Karasuları hukuku, vatandaşlık hukuku ve devletin mesuliyeti. Müphem birkaç esasın kabulü bir tarafa bırakılacak olursa, bu konuların her üçü üzerinde anlaşma hususunda sarfedilen gayretlerin tamamıyla boşa gittiği söylenebilir. Bunun sebebi teknik güçlüklerden ileri gelmiyordu, filhakika mezkûr konuların münakaşasına takaddüm eden ihzarî muameleler uzmanlar tarafından itinalı bir tarzda tamamlanmıştı. Muvaffakiyetsizliğin hakikî sebebi evvelce söylediğim gibi muhtelif millî menfaatlerin ihtilâf halinde bulunması idi.

Mevzubahs ettiğimiz neviden konferanslar neticesinde varılan anlaşmaların imzaya arzı hususunda mutabakat vuku bulsa bile çok kere elde edilen muvaffakiyetler hakikî olmaktan ziyade zahirîdir. Çünkü bu gibi anlaşmalarda rızalarda uygunluk ancak ihtirazî kayıtlar sayesinde temin olunur. Bu kayıtlara nazaran münferit devletler anlaşmaya, bazı hükümler hariç kalmak şartile iltihak etme salâhiyetini mahfuz buldururlar; halbuki bu son zikrettiğimiz hükümler çok kere hayatî önemi haizdirler. Bilâkis anlaşmanın riayeti mecburî bulunan hükümleri ekseriya esasen kimsenin üzerlerinde itiraz etmediği hükümlerden ibaret bulunur. Bu şartlar altında aktolunan konferans, devletleri birbirine bağlayıcı mahiyette bir kaideler külliyyatına vücut verme vazifesini yerine getirmiş sayılamaz. Anlaşma aktinde muvaffakiyetsizliğin diğer bir tarzı da anlaşmaların ilgili devletler tarafından imza veya tasdik edilmesile beraber bunlara mezkûr devletler tarafından bir takım ilâvelerin dercidir. Bu ilâvelerle devletler ekseriya anlaşmayı, bizzat ve istedikleri şekilde tesbit ettikleri, bir takım şartlar altında kabul ettiklerini beyan ederler' Buna misal olmak üzere 1928 tarihli Kellog anlaşmasını zikredebiliriz. Bu anlaşmada bütün dünya devletleri artık harbi millî bir siyaset aleti olarak kullanmaktan vazgeçtiklerini beyan ve kabul etmişlerdir.

Fakat mezkûr andlaşmada büyük devletlerin hemen hepsi vakî ka-bullerini uzun ve mufassal şerhlerle izah ettiler. İşte bu izahların derci-nin neticesi olarak her devlet, münasip saydığı herhangi bir zamanda harb edebilme hakkını kendinde mevcut saydı.

Bu söylediklerime bir de, bir çok andlaşmaların ihtiva ettikleri hü-kümlerin kasten birden fazla mânaya gelmek üzere sevk edilmiş bulun-duğunu ilâve edersem, hakikatte varılan mütabakatın ne derece zahiri olduğu anlaşılabilir. Meselâ 1907 La Haye antlaşmasına bir nazar atfede-cek olursak bunun «mümkün mertebe», «meğer ki zarurî olsun», «askerî zaruretlerin müsaade ettiği nisbette» gibi terimlerle dolu olduğu görülür. Bu gibi terimlerin andlaşmanın metnini hukukî kıymetten âri kalmaktan başka bir işe yaramadığını söylememe lüzum yoktur, çünkü bu terimler sayesinde ilgililer her istedikleri zaman kendilerini andlaşma ile bağı saymamak için imkân bulurlar.

La Haye antlaşmaları metnini dikkatle inceliyecek olursak görürüz ki, bu andlaşmada âkit devletler sadece müphem ve umumî bir takım prensipler üzerinde mutabık kalmışlardı. Bu gibi andlaşmalar her zaman ko-laylıkla aktolunabilir, fakat temin ettikleri fayda hemen hiçtir. Gerçek bir andlaşmada aranılacak husus, onun, neyin yapılması ve neden çekil-mesi gerektiği hakkında kat'î ve mutlak hükümleri ihtiva etmesidir. Halbuki La Haye metinlerinde noksan olan cihet de budur.

Yüksek ahlâk prensipleri, necip hisler üzerinde mutabık kalmak ka-dar kolay bir şey yoktur. Ancak bu gibi prensiplerin münferit hâdiselere tatbikine veya bunların müphem fikirden müspet fiillere tahviline sıra geldiği zamandır ki aynı kelimelerin her dimağda başka mânaya geldi-ğinin farkına varırız. Uzağa gitmiyelim, Birleşmiş Milletler anayasasının hemen her sahifesinde en necib gaye ve prensipleri ihtiva eden ifadeler vardır. Buna rağmen emniyet konseyinde cereyan eden çetin tartışmalar-dan da anlaşılıyor ki «adalet», «müsavet» veya «demokrasi» gibi terim-lerin her devlette ayrı ayrı mânaları mevcuttur.

Yukarıda temas ettiğim güçlüklerin çoğu ekseriya andlaşmaların akti için ittifak husulünün zarurî bulunmasından ileri gelmektedir. Böy-le bir neticenin temini ekseriya çok pahalıya mal olmakta ve bu yüzden andlaşmaların hükümleri ya mânadan mahrum bulunmakta yahut da birden fazla mânaya gelebilmektedir. Milletlerarası konferanslarda itti-fak yerine ekseriyetle karar verme kaidelerinin ikamesi için karşılaşılan güçlükler, ittifak prensipinin doğurduğu güçlüklerden az değildir, çünkü ittifak kaidelerinin eksediyete tahvili için yine ittifakın hasıl olması lâ-zımdır.

Bütün bu müşahedelerimizden vardığımız netice: birbirile zıt ihtilâflarla ayrılmış devletler cemiyetinde, milletlerarası konferanslar aktetme metodunun hukuku değiştirme bakımından hiç bir faydası olmadığıdır.

Sırf teknik veya idari meseleler mevzubahs olduğu zaman konferans metodu hakikaten semerelidir, fakat mühim siyasî münazaalarda müspet neticeler aslâ temin olunamamaktadır. Çünkü bu gibi hallerde hukukun siyasete tâbi olduğu görülür; siyaset adamları anlabildikten sonradır ki hukukçulara sıra gelir.

İkinci konferansında milletlerarasında esas meseleler üzerinde birlik hissini kaybolmasının an'anevî, hukukun otoritesini ciddi olarak haleldar ettiğini anlamıştım, Aynı sebepten dolayı hayatta değişen şartları karşılamak üzere de hukukta gereken değişiklikleri yapmanın imkânı olmamaktadır.

Maamafih, hukukta resmî surette değişiklik yapılmasının mümkün bulunmayışından, hukukun asla değişmeyeceği kanaatine varmak doğru olmaz. Hayatta yaşayan her şey değişmelidir, Devletler umumî hukuku da pek kötü muamelelere maruz kalmakla beraber hâlâ yaşamaktadır. İşte burada benim gayriresmî metod diye isimlendirdiğim safhanın sırası gelir, fakat bu safhayı iyice anhyabilmek için hukukun mahiyetini diğer bir zaviyeden incelemek lâzımdır.

Hukukun gelişmesinde örf ve âdetin büyük bir rolü vardır. Eskiden Millî hukuk sahasında örf ve âdetin tesiri bugünküne nisbetle çok daha büyüktü, çünkü taknin hareketleri az olduğu zamanlardadır ki örf ve âdetin tesiri çoğalır. Halbuki son zamanlarda umumî bir taknin hareketi baş göstermiştir. Hukukun umumî muvafakata dayandığı keyfiyeti daimî bir hakikattir, bu husus örf ve âdet hakkında da varittir, ancak buradaki muvafakat lâfzî olmaktan ziyade fiilidir.

Mahiyeti icabı örf ve âdetin doğum ve inkişafını kat'î olarak tayin ve tarif etmenin imkânı yoktur, keza lik muayyen bir itiyadın hangi tarihte umumî bir hukuk kaidesi mahiyetini kazandığının tesbiti de mümkün değildir.

Yeni bir hukuk kaidesinin, bir anlaşma veya diğer herhangi bir vesika vasıtasile izharı halinde bunun tarihini andlaşma veya vesikanın tarihine bakmak suretile kat'î olarak tesbit edebiliriz; fakat henüz doğum ve inkişaf halinde bulunan bir merhalenin hangi anda tamamlanmış olduğunu tayin edemeyiz. Teamülün, hukukun teşekkülünde oynadığı rol gerek Daimî Adalet Divanı, gerek diğer hakem mahkemeleri tarafından bir çok defalar tanınmış ve teyid edilmiştir. Eğer milletlerarası camianın, kendisine bütün şüpheli meselelerin arzedebileceği, muntazam su-

rette işleyen bir mahkemeler sistemi mevcut olsaydı, şu veya bu örf veya âdetin hangi anda kanun kuvvetini iktisaba başladığını tayin mümkün olurdu. Fakat dünya olduğu gibi kaldıkça buna imkân yoktur. Yer yüzünde bağımsız devletler camiasını olduğu gibi muhafaza edebilmemiz için katlanmağa mecbur olduğumuz hallerden biri de budur.

Mücerret mânada teamül mefhumu hakkında bir az daha söz söylemek isterim. Bunun tesirini tarihî misallerle canlandırmak mümkündür. Müsaadenizle «devamlı seyahat veya devamlı seyrüsefer» doktrininin ana hatlarını kısaca belirtmeğe çalışayım.

Bu doktrinin tarihi, ta iki yüz sene evveline kadar uzanır, ve bize hukukî bir kaidenin resmî bir anlaşma olmadan da, hattâ kuvvetli engellere rağmen, değişen hayat şartlarını karşılamak üzere ne şekilde geliştiğini gösterir.

18 inci asırda her devlete, arzu ettiği takdirde, müstemlekelerile ticaret yapabilme hakkını sırf kendi bayrağını taşıyan gemilere tahsis etme salâhiyeti tanınmıştır. 1756 - 1763 yılları arasında cereyan eden yedi yıl muharebeleri esnasında Fransızlar Büyük Britanya deniz kuvvetlerinin üstünlüğü karşısında, tarafsızlara da kendi müstemlekelerile ticaret yapma imtiyazını bahşetmeğe karar verdiler. Fransızlar buna tabiatile salâhiyettardılar, fakat buna mukabil İngiliz hükûmeti de yukarıda mezkûr imtiyazdan istifadeye kalkışan yabancı gemilere Fransız bandıralı gemiler muamelesini yapacağını karar altına almakta haklı idi. Nitekim bu böyle oldu. Bunun üzerine tarafsız gemiler, haddizatında iki Fransız limanı arasında sefer yapmalarına rağmen ayrıca bir de tarafsız bir limana uğramak suretile yeni kararın hükümlerinden sıyrılabileceklerini ümid ettiler. Fakat bu durum karşısında da İngiltere, bu gibi hallerde tarafsız bir limana uğramak keyfiyetinin hiç bir hükmü olmayacağı, sadece hareket ve vusul limanlarının düşmana ait bulunmasının kararın tatbiki bakımından kâfi geleceği cevabile mukabele etti.

Bundan bir asır sonra cenup devletlerine karşı olan harbi sırasında Amerika Birleşik Devletleri hükûmeti yeni bir problemle karşılaştı. Cenub sahilinin hemen tamamı Amerikan Federal donanması tarafından abluka altına alınmış bulunuyordu, fakat Florida sahiline pek kısa bir mesafede Bahama adalarında İngiliz Nassau limanı bulunuyordu.

Bu liman tarafsız olmak itibarile abluka altına alınmadı. Fakat bu sebepten dolayı küçük ve gayet seri gemilerin ablukayı yararak Florida yarımadası ile Nassau arasında seyrüsefer etmelerine mâni olunamıyordu. Bu coğrafi imkân sayesinde cenubdaki kuvvetler lehine büyük bir silâh ticareti yapıyordu. Büyük Okyanusu aşan gemiler Avrupa liman-

larından taşıdıkları malzemeyi Nassau limanına boşaltıyor ve oradan da malzeme Federal ablukayı yarabilen ufak gemilere yükletiliyordu. Eğer Birleşik Amerika Devletleri Hükümeti bu duruma göz yummuş olsaydı abluka tesirsiz kalacak ve hattâ harbi kazanma ümidleri zail olacaktı.

Birleşik Devletler hükümeti coğrafi bir tesadüfün, tekmil menfaatlerini altüst etmesine müsaade edemezdi, bundan dolayı Avrupa ile Nassau arasında sefer yapan bütün gemilerin tevkifine karar verdi. Bu hâdise o zamanlarda bir çok hukukçular tarafından hukuka aykırı telâkki edildi, çünkü tarafsız bir limandan kalkarak diğer tarafsız bir limana varmak niyetiyle seyrüsefer eden tarafsız bir geminin durdurulmasını haklı gösterecek hiç bir sebep yoktu. Hattâ böyle bir hareketi teyid edecek emsal dahi bulmak mümkün değildi.

Bununla beraber bu işte en ziyade alâkadar olan İngiliz hükümeti, Amerikan noktai nazarının haklılığını tanıyacak kadar anlayış gösterdi ve bu bapta resmî hiçbir itirazda bulunmadı. Federal mahkemeler tevkif edilen gemi ve yükler aleyhine karar ittihaz etmekte devam ettiler, böylelikle «devamlı seyrüsefer» doktrininin gelişmesine doğru ikinci bir adım daha atıldı.

Üçüncü ve sonuncu gelişme 1914 senesinde vuku buldu. Bu kere de yeni coğrafi ve askerî bir durum vardı. Bu durumda Alman sahili yakınında ufak adacıkların bulunması ve bunların harbden önce haiz oldukları bir önemi kazanmış olmaları bahis mevzuu değildi. Bu sefer silâh nakliyatının son safhası denizde değil karada cereyan etmekte idi. Mezkûr nakliyat tarafsız, fakat ticarî bakımdan çok büyük bir önemi haiz olan devletlerin toprağından geçiyordu. Bu devletler esasen barış zamanında da Alman ithalât ve ihracatının büyük bir yükünü taşıyorlardı.

Acaba müttefikler azimet mahalleri Almanya olduğu takdirde Amerika ile olan veya Danimarka limanları arasında seyrüsefer eden tarafsız gemileri ve hamuleleri tevkif ve zaptetmekte haklı mı idiler? Bütün birinci dünya harbinin sonuncu bu soruya verilecek cevaba bağlı bulunduğunu söylersem asla mübalâğa etmiş olmam.

Bu soruya karşı verilen cevabın ne olduğunu size hatırlatmama lüzum olmasa gerektir. Müttefikler daha ilk andan itibaren kendilerini esasen tasdik edilmemiş bulunan Londra beyannamesi ile bağlı saymıyarak, tarafsız memleketler vasıtasıyla olsa bile Almanyaya müteveccih bulunan her türlü malzemenin derhal müsadere olunacağını karar altına aldılar. Bu tedbir son büyük harbde de tatbik edildi ve zannımca ilerde vukuu muhtemel harblerde de buna benzer coğrafi durumlar karşısında denizde kuvvetli devlet tarafından aynı şekilde tekrar tatbik edilecektir.

İşte «devamlı seyrüsefer» doktrininin tarihçesi kısaca bundan ibarettir. Müsaadenizle bunun mânası üzerinde bir az duralım. Bir buçuk asır süren bir müddet içinde harb halinde bulunan deniz kuvvetlerine malik devletler tarafından üç kesin adım atıldı. Üç halde de ilgili olan devlet varlığının mevzuubahs olduğu bir mücadeleye girişmişti, keza bu hallerin her üçünde ilgili devlet malik olduğu deniz kuvvetlerini son haddine kadar kullanmadıkça asla yenemeyeceği bir düşmanla karşılaşmış bulunuyordu. Bununla beraber her üç halde de başvuru çarelerin, zor kullanma hakkının keyfi bir tarzda teyidinden ibaret bulunduğu zannolunmamalıdır. Bilâkis yapılan hareketler birbirine muntazam bir hukuk zincirine bağlı idi, diğer bir ifade ile, her üç hareket tarzı tek bir merhalenin mantıkî surette gelişmesinden ibaretti.

Sözû geçen hareketlerin esasını teşkil eden prensip şudur: Muharib bir devletin, düşmanının deniz yolu ile yaptığı ticarete mâni olma hakkı, bitaraf devlet tacirlerinin doğrudan doğruya yapmaları memnu olan fiili dolayısıyla yapmaları halinde de bakidir. Sözû geçen hallerin her üçünde alınan tedbirler mevcut coğrafi duruma göre az çok birbirinden farklı olmakla beraber hepsi de yukarıda sözû geçen prensibe dayanmakta idi.

Bundan başka bu hallerin her üçünde ilgili bulunan devletler o zamana kadar yapılmayan bir şeyin yapılması hususunda ön ayak oldular, ve hareket tarzlarının emsale dayanmadığı itirazını karşılamaya hazır bulundular. Hukukun teamül yolu ile gelişebilmesi için her halde birinin ön ayak olması lâzımdır; böyle bir hareket tarzının da emsal yokluğu noktasından tenkide maruz kalacağı tabiidir. Bu baptaki tenkitleri karşıyabilmek için ilgili devletlerin hattı hareketlerini akıl ve mantığa dayandırmaları, yani yaptıklarının hiç olmazsa diğer bazı hukuk prensipleri ile kabili telif olması lâzımdır. Eğer vuku bulacak değişmeler her hangi bir prensibe dayandırılmıyacak olursa umumî bir kabule mazhar olamazlar. Devletler hukukunda herhangi bir hareket tarzının ihtilâf hududunu aşarak münakaşa götürmez bir kaide mahiyetini iktisab edebilmesi için umumî muvafakata iktiran etmesi şarttır.

Yukarıdaki maruzatımı bir kelime ile ifade etmek mümkünse diyebilirim ki teamülün hukuka müessir olabilmesi için akıl ve adaletin hududunu aşmaması lâzımdır. Kuvvetin keyfi surette kullanımının bir ifadesi olan hareketlerin meselâ harb içinde yapılan mezalimin devletler umumî hukukunda hiç bir zaman yeri olamaz. Meğer ki insanların müşterek vicdanı haddi zatında kötü olan bu gibi hareketleri müsamaha ile karşılamaya tahammül etsin. Fakat bu takdirde ortada münakaşaya konu teşkil edecek bir mesele kalmaz, çünkü her türlü ahlâkî prensibin ifsad edildiği bir durum karşısında hukukun tabiatile yeri olamaz,

Bu münasebetle daha alâka uyandırıcı bir misal zikreleyim: biza-tihî tarafsızlık hukuku teamülün gelişmesinin bir neticesidir. Bu konu-da ön ayak teşkil eden hareketin hangisi olduğunu vuzuhla tayin etme-mize imkân yoktur; ancak onaltıncı asırda tarafsızlık hukukunun meş-hur olduğunu, hattâ o zamanın telâkkileri ile telif edilebilecek mahiyette bulunmadığını kat'î olarak söyleyebiliriz. Bundan başka bu hukukun an-cak 19 uncu asrın ortalarına doğru tam olarak geliştiğini, ve La Haye ant-laşmalarında inkişaf etmiş şekliyle bütün dünya devletleri tarafından kabul edildiğini aynı kat'iyetle ilâve edebiliriz. Fakat bu iki devre ara-sında geçen müddet hakkında söyleyebileceğimiz tarafsızlık hukukunun gayrivazih ve gayrı muayyen bir hukuktan ibaret bulunduğudur. Mutlak tarafsızlığa terettüp eden en esaslı vecibeye dair ilk sarih beyan 1737 de Hollandalı hukukçu Bynkershoek tarafından yapılmıştır. Müellife göre «tarafsızlık, kesin olarak hiçbir tarafı iltizam etmemek» demektir. Fa-kat muhtelif Devletlerin bu görüşe uygun surette hareket edebilmeleri için aradan bir hayli zaman daha geçmiştir.

Modern tarafsızlık hukukunun inkişafı lehine atılan en esaslı adım belki de 1793 senesinde Amerika Birleşik Devletleri hükûmetince alınan tedbirlerde mündemiçtir. Bu tarihte başkan Washington bir beyanname neşrederek Amerikan topraklarında ganaimi bahri mahkemelerinin te-essüsünü menetti; ve Birleşik Devletlerin karasularının, sahilden üç mil ilerisine kadar uzandığını ve bu sahada deniz muharebeleri yapılmasının yasak olduğunu beyan etti.

Yukarıda sözü geçen beyan ve hareketin önem ve sebepleri üzerin-de durmağa değer. Birleşik Amerika Devleti, milletlerarası camianın yeni bir üyesi idi.

Tarihte ilk defa olarak Devletler Hukuku, Avrupadan Atlantik Ok-yanusu tarafından ayırd edilmiş ve tam bir infirat siyaseti takibine ka-rar vermiş, bağımsız bir devletle ilgilenmekte idi. Yeni cümhuriyet hü-kûmeti için Avrupadaki ihtilâflara karşı tarafsız kalmak sadece hukukî bir formül değil, aynı zamanda siyasî bir realite idi. Tarafsızlık hukuku-nun daha önce Avrupada gelişmesine engel olan hakikî sebep, mezkûr kıtadaki devletlerden bir kısmının harb halinde bulunması karşısında aynı kıtada bulunan diğer devletlerin tarafsız kalmalarına fiilî imkân olmayışdır. Avrupada cereyan eden her hangi bir harb Avrupalı olan her devlet ya doğrudan veya dolayısıyla ilgilendirirdi. Hattâ muharebeye fiilen iştirak etmeme çaresini bulan devletler için de aynı vaziyet va-rıttır.

Birleşik Amerikanın bağımsız bir kuvvet olarak teessüsü üzerine devletler hukuku o zamana kadarki vaziyetini yani, sırf Avrupa devlet-

leri arasında bir hukuk olmak vasfını artık muhafaza edemezdi. 19 uncu asrın ilk çeyreğinde Amerika kıtasına mensup diğer bir çok cumhuriyetler de serbestliklerini ihraz ettiler. Hattâ daha sonra Asya şehirleri de devletler hukukunun sahası içinde yer aldılar. Nisbeten kısa bir zaman zarfında devletler hukuku sırf batı Avrupa devletler hukuku olmaktan çıkarak bir dünya hukuku mahiyetini kazandı.

Bu sebepten dolayı hakikî bir tarafsızlık hukukunun akıl ve adalet icaplarına uygun surette inkişaf etmesine ve bütün medenî devletlerin üzerinde ittifak etmelerine imkân hasıl oldu. İşte teamülün burada, hukukun gelişmesi bakımından hangi hudutlar dairesinde ve ne gibi bir seyir takib ettiğini tesbit etmek mümkündür.

19 uncu asır boyunca kuvvetli ticarî menfaatlerin baskısı altında, deniz kuvvetlerinin harpte tesirli bir surette kullanılmasına engel olacak kadar tarafsız tacirlerin haklarının genişletilmesine doğru büyük gayretler sarfedildi. Fakat sarfedilen gayretler boşa gitti, çünkü ferdin menfaatini bir devletin kendi mevcudiyetini idame ettirme hakkına üstün tutan görüş, tarafsızlık prensibine dayanabileceği iddia olursa bile tabii adalet telâkkisi ile kabili telif olamaz.

Benim istikbal hakkındaki şahsî bir tahminim olmakla beraber zannımca, size biraz evvel tasvir etmeğe çalıştığım inkişafın, yine yukarda mezkûr olan sebeplerden dolayı, bundan sonra tamamiyle tersine tecellî edeceğini müşahede etmemiz mümkün olacaktır. Evvelki maruzatımızla bildirmiştim ki tarafsızlık hukukunun inkişafı, devletler hukukunun bütün dünya devletlerini nizamlandıracak surette genişlemesi üzerine ve büyük bir sayısının kendilerinden uzak mesafelerde cereyan eden muharebelere karşı tam bir tarafsızlık muhafaza etmeği daha kolay bulmaları sayesinde mümkün olmuştur. Fakat bugün tarihin belki de öyle bir safhasında bulunuyoruz ki, her hangi bir harb, dünya devletlerinin büyük bir kısmı için mevzii bir mesele olmaktan çıkarak onları doğrudan doğruya ilgilendirir bir vasıf kazanmış bulunmaktadır. İspanya dahili harbi gibi ufak bir mesele karşısında bile, sıkı bir tarafsızlığın muhafazasına imkân olmamış, hattâ bazı devletler böyle bir maksat için gayret sarfetmekten dahi çekinmişlerdi. İkinci dünya harbinde tarafsızlığın muhafazası bundan da daha zor olmuş, ve ancak küçük bir devletler sayısı sonuna kadar tarafsız kalmak imkânını bulabilmiştir. Tarafsızlık ödevlerini muhafaza etmek için çok titiz davranan devletlerden bazıları, mücerret, askerî menfaatler topraklarının işgalini icab ettiriyor diye sebepsiz yere tecavüze uğradıklarını görmüşlerdir. Kezalik fiilen tecavüze uğramakla beraber Almanların zaferi karşısında bağımsızlıklarının tehlikeye düşe-

ceğini gören diğer bazı devletler, bu noktadan harbe karışmak mecburiyetini duymuşlardır. Gelecekte de aynı durum karşısında kalıp kalmıyacağımızı, şimdiden kimse kestiremez, bununla beraber aynı vaziyetin te-kerrürü imkânsız değildir. Modern muharebelerde harekât öyle muğlak bir mahiyet almıştır ki, bunları tek bir devletin sınırları içine sığdırmak hemen hemen imkânsızdır. Yakında hava kuvvetlerinin tek bir uçuşla dünyayı dolaşmaları, ve tahrib kabiliyetleri baş döndürücü olan uzun menzilli fişeklerin binlerce mil mesafeden atılabilmesi belki de imkân dahiline girebilecektir. Bugün harbin sevk ve idaresi için lâzım olan malzemenin temini bakımından dünyanın her bir köşesinin ayrı ayrı önemi vardır, ve harb için elzem olan iptidai maddelerin kontrolünü ellerinde bulduran devletler zuhur edecek her hangi bir ihtilâfa karışmaktan kendilerini alıkoyamazlar. Bu, ve yukarıda sözü geçen diğer sebeplerden dolayı artık gelecekteki az çok önemli harblerde bütün dünya devletlerinin birden ihtilâf haline girmelerinin önlenmesi hemen hemen imkânsız olmuştur. Bu keyfiyet Birleşmiş Devletler Anayasasında kabul edilmiş olduğu gibi Milletler Cemiyeti misakına da dercedilmiş bulunmakta idi. Mezkûr prensibin Milletler Cemiyeti mikasına derci, o zamanlar için belki de mevsimsizdi, çünkü o zamanlar efkârı umumiye bu ciheti kavramaya hazırlanmamıştı: malûmdur ki, hukuk insanların efkârından da daha seri bir tarzda ilerliyemez. 1939 senesinde harb patladığı zaman hükûmetlerin çoğu tarafsız kalmağa muvaffak olacaklarını ümid etmişler, fakat onlar tarafsızlığın, hukuka karşı lâkayd davrananlar hakkında hususî bir hayrı olmadığını acı tecrübelerle öğrenmişlerdir.

Mamafih benim bu gibi meseleler üzerinde kehanette bulunmama lüzum yoktur. Ben, örf ve âdetin, hukukun inkişafı bakımından sadece tarihi değil, günlük bir önemi olduğunu hatırlatmak üzere geleceğe bir nazar atfettim. Hattâ daha ileriye giderek örf ve âdetin öneminin gittikçe arttığına da işaret etmek isterim. Bu sıralarda cereyan eden milletlerarası konferanslar yüzünden hepimiz hayal sukutuna uğramış bulunmaktayız, hattâ devletler hukukunun bundan böyle andlaşmalar yolu ile inkişaf edeceğine inanmaya belki cesaretimiz dahi kalmamıştır. Fakat eğer hukuk yaşamak ve devletlerin hattı hareketini kontrol etmek isterse, içinde yaşadığımız dünyanın her gün değişen şartlarına kendini uydurmak mecburiyetindedir. Bu ise milletlerarası konferansların yapabileceği bir iş değildir; konferanslar sadece tereküp ettikleri âzalar arasında her hangi bir meselede tahassül edecek mutabakatın şumulünü kayd ve tebarüz ettirmeğe yararlar. Hukukun inkişafının sırrı onun, bilhassa şüpheli ve çeşitli menfaatlerin baskısı altında münazaalı meselelerle ilgili bulunmasındadır. Böyle muğlak meselelerde umumî ve resmî muvafaka-

tin aranması boşunadır. Başta gelen hükümetler teşebbüsü ele alarak bir takım yeni şartların icab ettirdiği tarza uygun surette hareket etmedikçe, hukuku zamanın icablarına uydurmak için yapılacak bir şey kalmaz. Şüphesiz ki, bildirdiğimiz tarzdaki her hangi bir hareket diğer bir takım devletlerin anı menfaatlerini haleldar etmek iddiası ile tenkit ve itirazlara maruz kalacak ve bu yüzden doğacak münazaa ve vuzuhsuzluğu izale etmek için yine zaman geçecektir. Fakat hukukun gelişebilmesi için bize şimdilik ümid verecek başka hiç bir çare yoktur.

Daha yukarıda zikrettiğim misaller harb ve tarafsızlık hukukundan alınmıştır. Gerçekten hukukun değişme ve gelişme merhalesinin en ziyade göze görünür bir mahiyet aldığı, cüretkâr hareket ve atılganlığın en çok zaruret kesbettiği devre harb devresidir. Bununla beraber barış zamanında devletlerin normal münasebetlerini kontrol eden hukukun büyük bir kısmının da örf ve âdet yolu ile teessüs ettiği bir hakikattir, hattâ ben bunun yine böyle devam edeceğini sanıyorum. Meselâ diplomasi masuniyeti hukukuna bakalım; bunun kökleri çok eski zamanlara racidir, filhakika tâ klâsik devirlerde bile teşrifatçıların masuniyeti bahis mevzuu idi. Fakat bu hukuk, ancak diplomatik münasebetler, tesadüfi ve istisnai olmaktan çıkarak muntazam ve daimî bir mahiyet kazandıktan sonradır ki inkişaf edebildi. Diplomasi masuniyetinin umumî hatları üzerinde genel bir anlaşma vardır, fakat bunun şümül ve gayesinin kesin olarak tayini noktasında devletlerin hattı hareketinde hâlâ ayrılıklar görülür. Diplomasi masuniyeti bahsi üzerinde fazlaca durmama sebep bu sahada devletçilik telâkkilerinin bundan sonra da büyük tesiri olacağını tahmin ettiğimden ötürüdür. Eskiden, diplomasi masuniyetinden istifade eden memurların sayısı az ve vazifeleri de siyasi faaliyetlere münhasır iken bunlara masuniyetin tanınması, buldukları yerin normal hukuk sistemini ciddi olarak haleldar etmezdi. Fakat Devlet bütün dış ticaretin kontrolünü üzerine almağa tevessül edince onun yabancı memleketlerde bulunan temsilcilerinin sayısı tabiatıyla çoğalır. Böyle bir halde bütün bu kimselere hukuk kaidelerinden muafiyet imtiyazını bahşetmek şüphesiz o devletin normal ticari hayatı üzerinde ciddi tesirler icra eder. Meselâ Sovyetlerin dış ticaret inhisarı yabancı devlet mahkemelerinde ciddi problemler yaratmıştır, ve bu problemlerin hallinde muhtelif mahkemeler arasında birlik hâlâ temin edilmemiştir. Mezkûr problemin, sonunda ne gibi bir hal tarzına bağlanacağı hususunda kehanette bulunacak değilim. Ancak burada söylemek istediğim, bunun da hukukun gelişme halinde bulunduğu konulardan biri olduğudur, ve bu konuda nihai anlaşmanın resmî anlaşmalar yolu ile değil, belki de teamül yolu ile vuku bulacağıdır.

Örf ve âdet yolu ile hukukun gelişme safhası zarurî olarak uzun sürer. Maalesef bu halde münazaaların yatışabilmesi için, hukukun kesinlikle tesbiti mümkün oluncaya kadar, her hukukçunun arzusu hilâfına, uzun devrelerin geçmesi lâzımdır. Eğer devletler camiası, ihtilâflı meseleler üzerine ittihaz edeceği kararların bütün devletlerce kabulü zarurî bulunan merkezi bir otoriteye malik bulunsaydı, bu takdirde devletler hukukundaki mezkûr zaaf derhal izale edilmiş olurdu. Fakat böyle bir otoritenin ancak bir dünya fükûmetinin ajanı olarak iş görmesi bahis mevzuu olabilir. Halbuki bir dünya hükûmetinin teşkili meselesi üzerinde anlaşma vuku bulması, belki de hukukun arzettiği her hangi diğer bir mesele üzerinde anlaşılmasından daha az muhtemeldir.

IV.

Şimdi biz değişmiş olan şartların tesirinin kendisini çok açık olarak gösterdiği devletler hukukunun bazı kısımlarını daha teferruatlı surette tetkik edebiliriz. Bunların belki en mühimmi, düşmanın denizden ikmalini kesmek için deniz kuvvetinin meşru olarak kullanılması meselesidir. Tetkikimize harp kaçağı eşya mevzuu ile başlayalım. Asırlardan beri, her deniz harbi, yasak listelerine dahil edilip edilmemeleri kabil olan eşya çeşitleri hususunda ihtilâflara sebebiyet vermişti. Tastik edilmiş olan 1909 Londra beyannamesinde bu ihtilâflara son vermek için kabul edilmiş olan listeler tanzimine teşebbüs edilmişti ki, bunların 19 uncu asrın tefekkürü dairesinde devletler hukukunu tesbit etmek için son bir gayreti ifade ettiklerini söylemek lüzumunu duyuyorum. Bunlar tarafsız devlete mensup tüccarın lehine, deniz kuvvetine sahip olan devlete karşı çıkarılmış olan güçlüklerdi.

Londra beyannamesi Grotius'un çizmiş olduğu ve şimdi bizim «mutlak» ve «meşrut - nisbi» kaçak eşya dediğimiz eski tefriki de muhafaza etmişti. Mutlak harp kaçağı ibaresi silâh ve cephaneye dahil, yalnız askeri maksatlarla kullanılabilecek olan her türlü maddeleri ihtiva ediyordu, halbuki «meşrut» harp kaçağına ise, gerek sulhde gerek harpte kullanılan her şey dahildi. Mutlak harp kaçağı eşya sadece düşman toprağına gideceği deliliyle mahkûm edilebilirdi, fakat meşrut harp kaçağı eşyayı mahkûm etmek için yakalıyanın, geminin yükünün ya düşman hükûmete veya düşmanın silâh kuvvetlerine tahsis edilmiş olduğuna dair daha fazla delil ikame etmesi lâzımdı. Eski devletler hukukunun harp kaçağına dair temel kaideleri buydu. Bugün bunlar acaba ne vaziyettedirler?

Bu meselenin halli, iki suale cevap vermemize bağlıdır. Birincisi: Acaba bugün askerî maksatlarla kullanılan ve kullanılmayan eşya ara-

sında tefrik yapmak mümkün müdür? İkincisi, acaba bir taraftan düşman hükümeti ve silâhlı kuvvetleri, diğer taraftan düşmanın sivil halkı diye gerçek bir tefrik yapmanın hâlâ imkânı var mıdır? Bu iki suallerin her birisini sıra ile gözden geçirelim. Modern harbin, şimdi ağır sanayide kullanılan iptidai maddelerinin geniş bir sarfiyatı olmaksızın yapılmıyacağını düşünürsek, birinci sualimizin cevabı açıkça belirmiş olur. Bugün dar mânada top ve mermi gibi «cephane» ithali meselesi nisbî bir ehemmiyeti haizdir. Bütün kuvvetli devletlerin hepsinin endüstrileri her türlü silâh ve askerî malzeme yapmak için tamamiyle mücehhezdir. Diğer taraftan muhtemeldir ki, hiç bir devletin hattâ Rusya'nın bile kendisine lâzım olan her türlü malzemeyi kendi hudutları içinde bulması mümkün değildir. Bu böyle olunca, tek esaslı mesele, başlıca sanayi iptidai maddelerinin denizde meşru olarak ne dereceye kadar yakalanabilecekleri imkânının tesbitidir.

Mesele bir defa bu şekilde vazedildi mi, sarahaten anlaşılır ki, esaslı bir iptidai madde ile diğeri, veya bir yakıt nevi ile diğeri arasında mantıkî bir tefrik yapmanın imkânı yoktur. Londra beyannamesinin yapmağa çalıştığı tefrik mantıkî her hangi bir esasla müdafaa edilemez. Meselâ Londra beyannamesi meşrut harp kaçağı eşya listesine, demiryolu malzemesini dahil etmiş, fakat bu malzemenin imalî için lüzumlu olan madeni cevherleri bundan hariç tutmuştur. Askerî giyim eşyası için fabrika malzemesi meşrut harp kaçağı listesine dahil edilmişti, fakat Beyanname, ipliği ve dokuma iptidai maddelerini hariç bırakıyordu ki, bunlar olmadan giyim eşyası yapılamazdı, Hulâsa, tam teşkilâtli bir endüstriye malik olan, Almanya gibi bir devlet beyannameye göre her türlü esaslı iptidai maddeleri ithal etmekte serbest olacaktı, çünkü beyannamenin diğer bir maddesine göre meşrut harp kaçağı eşyanın - eğer tarafsız bir memleketten ithal edilmişse - yakalanması mümkün değildi. Aynı meseleye diğer bir noktadan bakalım: Harp zamanında modern bir devlet, hattâ sulh zamanında böyle yapmamış olsa bile, bütün ithalât ticaretinin kontrolünü hemen eline alır ve doğrudan doğruya harp gayretine hizmet etmeyen her türlü eşyanın ithalini yasak eder. Hakikatte, bunun mânası şudur ki, ithal eden devletin kendisi, nelerin harp kaçağı eşya olduğunu veya olmadığını tesbit eder, ve onun düşmanı, ithali yasak edilmemiş olan bütün malları müsadere etmek hakkını elde etmiş olur. Son harpte vasıl olduğumuz vaziyet, esasında işte böyle idi. Bütün fiilî muharipler tarafından kabul edilmiş olan bu tatbikatın gelecekteki her hangi bir mühim harpte devam edeceğinden az nisbette şüphem vardır. Eğer böyle olursa, öyle görünüyor ki, ne gibi eşyanın harp kaçağı olduğu veya olmadığı hakkındaki eski ihtilâflar tabiatıyla sona ermiş

bulunacaktır. Modern harbin meydana getirmiş olduğu şartlar karşısında bu ihtilâfların yaşamasına imkân yoktur.

Şunu da belirtmek isterim ki, bu gelişme ile (yani modern harp mefhumu ile) yeni bir prensip meselesi ortaya çıkmış değildir. Şu prensip daima kabul edilmiştir ki, askerî ehemmiyette olan gemi yükleri denizde zaptedilebilirler; sebebi de bunların askerî maksatlarla kullanılacaklarına dair mantıkî karinedir. Eski hukukla yeni hukuk arasındaki tek fark şudur ki, harp kaçağı eşya listesi, şimdi düşmanın ithaline müsaade verdiği bütün eşyaları ihtiva etmektedir, çünkü bizzatıhi bu müsaade eşyaların askerî ehemmiyeti hakkında kâfi derecede aşikârdır.

Şimdi ikinci sualimize dönelim ve, devlet veya onun silâhlı kuvvetleri için ithal edilmiş olan eşyalarla sivil halkın istimali için ithal edilmiş olanlar arasında bir tefrik yapmanın halen ne dereceye kadar mümkün olduğunu araştıralım. Buna vereceğimiz cevabı yine harp zamanında modern devletlerin tatbikatında buluruz. Meselâ son harbin başlamasından az sonra, Alman hükûmeti en mühim eşyaları geniş surette ihtiva eden bir seri kararnameleri mevkii tatbika koydu. Bu kararnamelere göre huduttan geçtikleri anda müsadere edilmiş olan ithal malları, Reich devleti lehine müsadere edilmiş addedileceklerdi. Bunun neticesi, bütün bu eşya cinsini ihtiva eden ve denizde bulunmuş olan gemi yükleri, düşman hükûmetine tahsis edilmiş sayılacaklardı ve bunlar için daha fazla delile lüzum yoktu. Modern totaliter devletin takip ettiği politikanın, bundan evvelki harplerde çok güçlüğü ve ihtilâfa sebebiyet vermiş olan bir meseleyi nasıl halletmiş olduğuna işte bir defa daha burada rastlıyoruz. Bütün ahalisini askerî maksatlara göre teşkilâtlandırmakla, bu devlet, karşısındaki muharip tarafı askerî ve sivil ihtiyaçlar hususunda tefrik yapmaktan kurtrmış oluyordu.

Bu, bizi son konferansımızda bahsetmiş olduğum daha zor bir meseleye götürür ki, o da düşmana tahsis edilmiş olan harp malzemesini bitişik tarafsız memleketlerde müsadere etmek meselesidir. Zorluk burada prensipte değil, fakat yalnız isbat hususundadır. Görmüş olduğumuz gibi harp kaçağı eşyanın en mühim kısmı iptidaî maddelerden ibarettir ki, bunlar normal endüstriye lüzumlu oldukları gibi askerî maksatlar için de elzemdirler. Rüşman eline geçmesi imkânı vardır diye bütün bu eşyanın naklini kesmekle, tarafsız devlet düşman toprağı imiş gibi farzedilmiş ve ona karşı ağır bir haksızlık yapılmış olacaktır. Düşmana sevkedilen eşya ile tarafsız memleketin normal ihtiyaçlarını karşılamak için sevkedilen eşya arasında nasıl tefrik yapacağız? Her hangi bir yükün veya bunun bir kısmının nereye gideceğinin isbatı, gerçekten, çok defa

imkânsızdır. Çünkü modern ticaretin karışık tekniği yükün gideceği hakiki mahalli gizleyen bir çok vasıtalar derpiş etmiştir. Hattâ bu hususta kâfi deliller elde edilse bile, ithal edilmiş olan eşyanın tarafsız memleketin elinde bulunan aynı malı elde etmek için kullanılacağı sebebiyle müsadereenin gayesi bertaraf edilebilirdi. Bu güçlükler karşısında kalmış olan müttefik devletler, birinci dünya harbinde Almanya'ya komşu bulunan tarafsız devletlerin ihtiyaçlarını temin için bir sistem kabul etmişlerdi. Bu prensip daha evvel Amerikan dahili harbinde kabul edilmişti, fakat o vaziyette prensipin tatbikatı ciddi tehlike arz etmiyordu, çünkü, sulh zamanındaki adi ticareti pek az olan küçük bir adanın normal ihtiyaçlarının hesaplanması kolaydı. Holanda ve Danimarka bahis mevzuu olduğu zaman bu mesele açıkça daha zordu, çünkü bu memleketler her zaman transit ticareti yaptıkları gibi iptidai maddeler hususunda kendilerine çok ihtiyaçları vardı. Fakat meselenin Almanyanın ticari ablukasının ciddi bir harp silâhı olarak terkedilmesi dolayısıyla, karşılanması lâzımdı; bunun için müttefik devletler Almanya'ya bitişik bulunan tarafsız memleketlerin, kendi normal ihtiyaçlarını makul bir surette karşılayacak miktarda eşya ithal etmelerine müsaade etmek politikasını kabul etmişlerdi.

Bu politikanın gelecekteki harplerde kabul edilip edilmeyeceğini söylemek zordur. Benim şahsî noktai nazarım, bunun daha ziyade coğrafi ve askerî vaziyete, ve umumî dünya nizamı bakımından ihtilâfın ehemmiyetine bağlı bulunduğuudur. Diğer bir ifade ile, eğer devletler hukuku makul ve tesirli olmak istiyorsa, büyük ve küçük harpler arasında bir tefrik yapması elzem olacaktır. Böyle bir tefrik an'anevi devletler hukuku için bir meçhuldür, çünkü bu hukuk bir harple diğeri arasında fark görmemekte ve bütün harpler için aynı kaideleri vazetmektedir. Bu gibi farkları tesbit etmek, hakikaten meselenin yalnız bir cephesini teşkil eder ki, o da daha evvel temas etmiş olduğumuz gibi an'anevi tarafsızlık hukukunu yeni şartlar altında idame ettirmektir. Tecrübeler bize şimdi öğretti ki, böyle bir harpte, bundan evvelkinde olduğu gibi, ancak az sayıda devlet, harbin sonuna kadar tarafsızlığını idame ettirebilmiştir. Bu yolda, harp kaçağı eşya meselesinin halli için tarafsız memleketlere bakmamız lâzımdır zannediyorum. Harbin zuhur etmesiyle, onun mahiyeti icabı, bütün dünyanın menfaatlerini ilgilendirmesinden dolayı, tarafsız kalmağa karar veren ve bu tarafsızlıklarını idame ettirmeğe muktedir olan devletler, adi tarafsızlık kaideleri altında olduğundan daha büyük mahzurlarla karşılaşmalarını beklemelidirler. Fakat diğer taraftan, ihtilâf ufak bir hacimde ise, ve tesirlerini kolaylıkla mahallileştirmek mümkün olabılırsa, o vakit zannediyorum ki, tarafsız devletler, mu-

hariplerin, an'anevi tarafsızlık hukukuna riayet etmeleri için ısrar edeceklerdir.

Bunun bir hukukî prensip olarak kabul edilebileceğini ifade ederken haklı veya haksız dahi olsam, bunun tatbikatta yer almasını bekliyebileceğimize muhakkak nazariyle bakıyorum. Gerçekten bundan evvel, son İspanya dahili harbinde vuku bulduğu gibi, Avrupanın büyük devletleri hükûmete karşı gelmiş olan asillerin hiç birisine, açık denizlerde her hangi bir muhariplik hakkını kullanma müsaadesi verilmeyeceğini kabul ettiler ki, bu tarzda bir hareket, benim ifade etmiş olduğumdan da daha ileri gider. Böyle yapmakla, devletlerin uzak imkânlar dahilinde bir örnek tesis etmeleri mümkündür. Meselâ, farzedelim ki merkezi Amerika'nın iki ufak cumhuriyeti arasında bir harp çıkmış olsun. Ne Birleşik Amerika devletlerinin, ne de onlara bitişik bulunan tarafsız devletlerin, muhariplerin tarafsız memleketlere takyidat vazetmelerine müsaade etmeyeceklerine tamamen emin olabiliriz. Keza, İspanya misalinde olduğu gibi, muhariplerin denizde muhariplik hakkını kullanmalarının da menedilmesi, tamamen mümkündür. Diğer taraftan, dünya, eğer üçüncü umumî bir harple karşılaşmak bahtsızlığına uğrarsa, emin olabiliriz ki, tarafsız kalmağa muvaffak olmuş az sayıda devlet, kendilerinin bu an'anevi haklarını, dünya harbinin çıkmasına sebebiyet veren büyük menfaatlere tekrar tâbi kılmak zorunda bulacaklardır.

Hukukçunun noktai nazarından mütalâa olunursa, iki büyük harp esnasında yapılanların tesiri dolayısıyla, harp kaçağı eşya hukuku abluka hukukuyla karışmıştır. Eski hukukta «Abluka» kelimesinin kat'i ve teknik bir mânası vardır, bugün bunu kaybetmiş görünüyor. Ablukadan maksat, düşman sahilinin muayyen bir kısmının muvasalasını kesmekti, fakat bunu yapmak hakkı hukuk tarafından kat'i olarak tahdit edilmişti. Ablukayı tesirli kılmak için, bu işe elverişli bir deniz kuvvetinin abluka yapılacak mahalde bulunması lâzımdı; keza, tarafsız limanlarla olan muvasalasının hiç bir suretle kesilmesi yasaktı. Abluka hukuku ile harp kaçağı eşya hukuku arasındaki geniş fark, birincisinin saha itibarıyla, diğerinin ise gaye bakımından tahdit edilmesinde görülüyordu. Harp kaçağı eşyayı müsadere etmek hakkı, listelerde yer almış olan eşyalara münhasır olup, bunların düşmana gönderilecekleri keyfiyetinin de tamamen isbatı lâzımdı ki, bu vaziyet düşman ihracatına müdahale etmeğe hak vermiyordu.

Teknik sebeplerden dolayı, yeni harbin tamamen silâhlı devletler arasında yapılması sebebiyle, eski mânada abluka, bugün mümkün değildir, fakat tarafsızlık hukuku, abluhanın görevlerini ifa etmek üzere tâ-

dil edilmiştir, bu yapılırken de eski ablukaların hasredilmiş oldukları dar coğrafi tahditler ele alınmamışlardır. İki büyük harp esnasında yapılmış olan iş, hangi bayrak altında taşınırsa taşınsın ve hangi memleketten geçerse geçsin, düşman ihtiyaçlarını temine yarayan deniz ticaretinin tamamen tahrip edilmesi hakkının iddia edilmesi olmuştur. Muharipler tarafından kullanılmış olan karşılıklı metodlar birbirlerinden geniş surette ayırdılar. Mütteliklerin kabul ettikleri politika, düşmanın yapmış olduğu gayri meşru hareketlere karşı bir mukabele bilmisil olarak teknik bakımından haklı gösteriliyordu; fakat her iki cihetten hedef aynı idi; biz, resmî hukukçuların kullanmış oldukları teknik iddiaların hakikati görmemize mâni olmalarına müsaade etmemeliyiz, çünkü yapılmış bulunan şeylerin hakikî sebebi, modern harbin değişmiş olan şartlarında, ve modern devletin totaliterciliğinde mevcuttur.

Bahsetmiş olduğum inkişaflar şu mânada modernidir ki, bunların hepsi tamamen örneksiz değildir. Bunların bize verdikleri hakikî derse gelince, o da, geniş menfaatlerin bahis mevzuu olduğu harplerle hususî bir arazi parçasını elde etmek için girişilen ve mahdut menfaatleri ilgilendiren harpler arasında daima bir fark olduğudur. Napolyonun Berlin ve Milano kararnameleri, Avrupayla Büyük Britanya arasında bütün ticareti yasak etmeğe çalışmışlardı. Bunlar mânasızdı, çünkü Napolyonun, bunları tesirli kılacak deniz kuvveti mevcut değildi, fakat bunlar Britanya hükûmetine mukabele bilmisil iddiasında bulunmak ve daha iyi muvaffakiyet ihtimalleriyle, Napolyonun kontrolü altında bulunan Avrupa'nın kısımlarıyla her türlü ticaretin yasak edilmesini ilân etmek fırsatını verirler. Şunu da kaydetmek enteresandır ki, Amerikanın tenkitlerine karşı Britanya hükûmeti, belki biraz da vakitsiz olarak, bizim totalitercilik delili diyebileceğimiz bir hattı hareket takip ederek, Napolyonun bütün Fransız halkını harp gayeleri için teşkilâtlandırdığını belirtti. Daha geriye gidersek görüyoruz ki, 1601 senesinde İngiltere kraliçesi Elizabet, neşretmiş olduğu bir beyannamede, İspanya kralının ihanetlerini saydıktan sonra, ona ait bulunan İspanya ve Portekiz arazileri dahilinde bütün ticareti ve muvasalayı tahrip etmek kararında olduğunu ilân ediyordu. Hatırlıyalım ki, İspanyaya karşı İngilterenin yaptığı harp, o vakit milli mevcutiyet için yapılan bir mücadeleden başka bir şey değildi.

Bu misallerin tarihi faydaları vardır, ve bunlar hukukî mânada örnek teşkil etmezler, çünkü bizim zamanımızın gerçek meseleleri, atalarımızın önceden görmelerine imkân olmayan şartların neticesidir. Vermiş olduğum misaller tarafsızlık hukukunun tamamıyla gelişmemiş olduğu bir devre aittirler.

Açık kalple kabul etmeye mecburuz ki, iki dünya harbi esnasında her iki tarafça kabul edilmiş olan politikalar bu asrın başında umumiyetle kabul edilmiş bulunan kaideler dahiline ithal edilemez. Bu, mutlaka onların haklı gösterilmelerine imkân olmadığını tazammun etmez, fakat bu haklı gösteriş hukukî sahadan ziyade ahlâkî sahaya istinat etmelidir. Bu politikalar ahlâkî meselelerin en zorlarından birini meydana getirmektedir ki o da hukuku ihlâl etmenin ne dereceye kadar ve ne gibi şartlar altında haklı olduğudur. İç hukukta kolaylıkla yapmak mümkün olduğu gibi neyin meşru veya gayri meşru olduğuna ve neyin ahlâkan haklı veya haksız bulunduğuna dair ince bir tefriki, devletler hukukunda yapmak hiç bir zaman mümkün değildir, ve hususî meselelere dair kararlarını bütün beşeriyetin kabul edeceği bir mahkeme yer yüzünde yoktur.

Düşmanın bütün deniz ticaretini mümkün olduğu kadar durdurmak kararından çıkan daha başka neticeler üzerine kısaca dikkatinizi çekeceğim. Bu neticelerden birincisi, tatbikatta, harp gemisi veya devlete ait gemi ile hususî şahıslara ait ticaret gemisi arasındaki tefrikin ortadan kalkmasıdır. Eski hukukta bu ince tefrik mevcuttu ve her fırsatta buna rasthyorduk. Bir harp gemisi veya yardımcı harp gemisi görülünce daima batırılabilirdi, fakat bir düşman ticaret gemisine taarruz edilemezdi, meğer ki mukavemet göstermiş veya kaçmağa teşebbüs etmiş olsun. Eğer güzellikle aranılmasına muvafakat ederse, onu yakalayanın vazifesi, bir ganaim mahkemesinin kararını beklemek üzere bu gemiyi limana göndermektir. Eğer bazı istisnai şerait bunu imkânsız kılıyor idi ise, yakalayan geminin onu, - tayfa ve yolcuların emniyeti için gerekli tedbirleri almadan - batırmasına hukuk müsaade etmiyordu. Diğer taraftan eski deniz âdetleri, bir ticaret gemisinin kendisini müdafaa etmesi için silâhlanmasına müsaade ediyordu ki, bu kaide korsanlığın umumiyetle câri olduğu zamandan kalmaydı, fakat o geminin ilk endahı yapmağa hakkı yoktu.

Son harpte bu tefrike riayet etmek hususundaki teşebbüsler tamamen terkedilmişlerdi, keza evvelce kaydetmiş olduğumuz gelişmeleri icap ettiren sebeplerinde bunda dahli vardı. Bu tefrik terkedilmişti, çünkü, herhangi bir gerçeğe tekabül etmiyordu. Hakikat şuydu ki, muharip devletlerin bayrakları altında, hususî şahıslar veya şirketlerin sahip oldukları ve kontrol ettikleri gemiler yoktu. On dokuzuncu asırda hattâ harp zamanında dahi hususî mülkiyet bir gerçektir. Gemi sahibi, gemilerinin hangi limanlardan kalkıp hangilerine gideceğini, ne gibi yükleri taşıyacağını ve hangi yolları takip edeceğini kararlaştırırdı. Eğer

gemilerini, kendilerini müdafaa için silâhlendirmayı kararlaştırmışsa, bunu, kendi imkânlarıyla ve kendi mürettebatı vasıtasıyla yapardı. Bir deniz devleti harbe girince şimdi bütün bunlar maziye ait bir şeydir. Yukarıda söylediklerimi şimdi devlet otoriteleri yapmaktadır; verilen her emir geminin harp gayretlerinden tam hissesine düşeni yapması gibi bir maksada atfedilmektedir. Deniz-altı ve uçak tehlikesi şimdi seferlerin büyük bir kısmının harp gemilerinin himayesi altında kafileler halinde seyreden çok sayıda gemiler tarafından yapılmasını lüzumlu kılmaktadır. Kendini müdafaa etmek ile hücumu geçmek arasında bir tefrik yapmak teşebbüsü şimdi terkedilmiştir, ve düşmanla karşılaşan her gemi onun tahribini kolaylaştırmak için elinden geleni yapmağa mecburdur. Ticaret gemilerindeki silâhlar ve bunları kullanan mürettebat artık gemi sahibi tarafından değil, fakat devlet tarafından temin ediliyorlar. Devletin kontrolünün bu genişlemesinin umumî sebebi şudur ki, her gemi mülkiyetine bakılmaksızın şimdi tamamen harp hizmeti için askerî hizmete alınmaktadır. Bu, böyle olunca, harp gemisi ile hususî şahısların malik oldukları gemi arasındaki eski tefrikin hâlâ mümkün olmadığı açıkça görülmektedir. Yine burada da devletler hukuku, kendisini vakıalara uydurmaktan başka bir şey yapamıyor; şu halde, muharibin düşman bayrağı altında rastlıyacağı her gemiyi görünce, batırmasına müsaade etmek lâzımdır.

Bu, bizi bir defa daha güç bir mesele olan tarafsızlığa götürür. Tarafsız gemilerin, muhariblerin keyfi hareketlerine karşı himaye edilmelerine eski hukuk çok ehemmiyet vermişti. Birinci dünya harbinde Almanların tarafsız gemilere karşı taarruz etmeleri Birleşik Amerikanın ve diğer tarafsız devletlerin harbe girmelerinde en ka'î unsur olmuştur. 1939 da bu unsurun büyük ehemmiyeti olmadığı sabit oldu. 1937 de Amerika Birleşik Devletleri tarafsızlık hakları hususunda takip ettiği tarihî ve ısrarlı politikayı terketmiş ve hattâ Amerikan gemilerinin harp sahalarına girmelerini mümkün olduğu kadar önlemek maksadiyle bir kanun kabul etmişti. Umumiyetle tarafsızlar, kendi meşru hakları üzerinde ısrar etmekten ziyade kendilerini harp haricinde tutmak meselesiyle ilgilieniyorlardı, ve muhariplere karşı yapmış oldukları protestolar çok ciddi olarak ele alınmıyordu.

Yeni durumun sebebinin teşkil eden başlıca unsur şuydu: İyi niyetle dahi hareket edilmiş olsa, hangi gemilerin, hangi yüklerin tarafsız, ve hangilerinin düşman olduklarının tesbiti, muharipler için kat'î olarak mümkün değildi. Milletlerarası maliye ve ticaret sistemi şimdi o kadar karışıktır ki, hakikî mülkiyeti veya mülkiyetin her hangi bir şeklini giz-

lemek için bir çok vasıtalar kullanılabilir, ve bu gizliliğin arkasında bulunan hakiki vakıaların yalnız o nisbette karşılık olarak bir mukabil sistem kullanılmakla meydana çıkarılmaları mümkündür. Düşman mülkiyeti altında bulunan eşyayı tarafsızlara ait gibi göstermenin yeni bir buluş olduğunu söylemek istemiyorum, çünkü Napolyon harplerinde de bu mevcuttu, fakat o zamanlarda, kaçak eşyanın sıhhati daima geminin bordasında isbat edilirdi. Bugün ise, mülkiyeti tesis etmek için gerçek vakıalar, ancak müsadere eden tarafın yakalamağa muktedir olabileceği telgraf ve telsiz muhaberesiyle elde edilebilir; bu ise, müsadere eden tarafı düşmana giden her geminin ve onun yükünün düşman hizmetinde kullanıldığı farziyesiyle hareket etmeğe sevkeder. Bunun mantıkî neticesi şudur ki, büyük bir harbe girişmiş bulunan bir denizci devlet, vaktiyle İngiliz kraliçesi Elizabetin kabul etmiş olduğu politikayı benimsemeğe ve böylelikle tarafsızlarla düşman arasındaki bütün ticareti menetmeğe mecburdur.

Bu men' keyfiyetini tesirli kılmak için daha ileri adımlar atmak elzemdir. İlk adım 1915 de Almanların neşretmiş oldukları bir kararnameye atılmıştı. Bundan belirtildiğine göre: Britanya adalarının etrafını çeviren sular bir harp sahası olup buraya giren tarafsız gemiler ancak kendilerini tehlikeye atmış olurlardı. Britanya amiralliği bu kararnamenin hemen arkasından bütün şimal denizinin harp sahası addedildiğini beyan etti. Şunu belirtmek mühimdir ki, İngilizler Almanların hilâfına olarak, tayin edilecek rotayı takip edecek olan tarafsız gemilere serbestçe geçme müsaadesi vereceklerini vaadtiler. Her iki tarafın almış oldukları tedbirler hakikatte tarafsız devletlere ait sahillerin abluka edilmesini intaç ediyordu, fakat müttefikler tarafından hiç bir zaman unutulmamış olan bir prensip vardı ki, o da deniz kuvvetinin kullanılması keyfiyetinin haklar gibi, mesuliyetler de meydana getireceği idi.

İki dünya harbinin denizcilik bakımından tarihi üzerinde daha fazla teferruata girmeksizin şunu söyleyebiliriz ki, açık denizlerde geniş sahalardaki bütün seyrüseferin kontrolü hakkını ifa etmeksizin, düşman ticaretinin tamamının menedilmesi hususundaki politikalarını icra etmeği, muharipler imkânsız bulmuşlardır. Şunu söylemek faydalı olur ki, müttefikler tarafsız ticaretin meydana getirmiş olduğu müdahaleyi mümkün olduğu kadar asgarî hadde indirmek için her türlü gayreti sarfetmişlerdir, fakat, tatbikatın an'anevî hukukun çizdiği hudutlardan da ileri gitmiş olduğu keyfiyeti de bakidir.

Şimdi anlatmağa çalışmış olduğum olaylardan çıkacak neticeler üzerinde bazı umumî mütalâalar yürüterek konferansımı sona erdirmeme

müsaade ediniz. Zannediyorum ki an'anevi devletler hukuku ihtilâfta olan iki hak arasında bir muvazene tesis ederken esasında haklı idi. Bizatihi tamamiyle muteber olan bu haklardan bir tanesi, muharibin düşmanın deniz ticaretini tahrip etmek hakkı, diğeri de tarafsız memleket tüccarlarının kendi normal meşgalelerini icra etmek hakları idi. Fakat bu muvazenenin doğruluğu, vakalar hususunda şarta bağlıydı. Bu muvazene, düşmanın büyük bir kısmının normal olarak sulh halinde bulunacağı ve herhangi hususî bir harbin, umumî dünya nizamının ancak muvakkat ve mahallî bir şekilde ihlâlini teşkil edeceği farziyesine istinat ediyordu. Eğer bu farziyenin gerçekleşmesi imkânı olsa idi, hukukun takip edeceği politika, bu karışıklığı mümkün olduğu kadar mahallileştirmek, ve, sulh içinde yaşayan insanlığın normal faaliyetleri üzerinde muhariplerin tesirini, asgarî hadde indirmek olacaktı. Şu da umumiyetle farzediliyordu ki, harp, sayıları nüfusun diğer kısmına nisbetle çok az olacak silâhli kuvvetlerle devletin yalnızca girişeceği bir faaliyeti teşkil edecekti. Ahalinin büyük ekseriyeti «gayri muharipler» veya «siviller» diye tavsif ediliyordu; hukuk da, bunların gerek şahıslarını ve gerek mallarını, harbin hasarlarından mümkün olduğu kadar himaye etmek gayesine matuf bir politika takip ediyordu. An'anevi devletler hukukunun gelecekteki devamlı itibarı bu esas farziyelerin hakikatte ne dereceye kadar doğru olacakları keyfiyetine bağlıdır.

Şahsî noktai nazarıma göre, bu iki farziyeden sonuncusu (yani hususî bir harbin umumî dünya nizamını ancak mahallî olarak ihlâl edeceği farziyesi) şimdi daimî olmak üzere ortadan kalkmıştır, ve müstakbel her hangi bir harpte devletin faaliyeti ile teb'aların faaliyeti arasındaki eski tefriki tesis etmek mümkün olmayacaktır. Başka şeyler arasında bunun mânası şudur ki, bundan böyle, deniz kuvvetlerine kumanda edenler düşman harp gemileriyle ticaret gemileri arasında bir tefrik yapmakla bağlı olmayacaklardır, ve düşman bayrağı veya kontrolü altında seyreden bütün gemiler kendilerine doğrudan doğruya taarruz edilmek üzere meşru hedefler teşkil edeceklerdir. Şunu da bir vakıa olarak kabul etmemiz lâzım geldiğini düşünüyorum ki, modern şartlar altında büyük, küçük bütün harpler aynı surette, şimdi totaliter bir şekil almışlardır. O mânada totaliter bir şekil ki her muharip devlet istikbalde bütün nüfusunun tamamını ve maddî kaynaklarını harp için seferber etmek lüzumunu duyacaktır. Eğer bu böyle ise, eski hukukun o derece ihtimamla yapmış olduğu ve ait oldukları zamanda tamamiyle muhik olan tefrikler, bugün artık eskimişlerdir ve hukuk bu hakikate kendisini yeniden uydurmağa mecburdur. Bu farziyelerin birincisinin (yani dünyanın büyük bir kısmının normal olarak sulh halinde bulunacağı farzi-

yesinin) istikbali hakkında evvelden tahminlerde bulunmak daha zordur. Ben şahsen, her harbin bir dünya harbi şeklinde geliştiğine veya sulhun muhakkak surette gayri kabili tecezzi olduğuna inananlardan değilim. Bu hususta, Birleşmiş Milletler teşkilâtı tecrübesinin merhum Milletler Cemiyetini hatırlatmasının muhtemel olduğunu zannediyorum. Bana kuvvetle muhtemel görünüyor ki, ara sıra ufak tefek (2 ci derecede) harpler (dahili harpleri de bunlara ithal etmek kabildir) vukua gelecektir ve bunlar çıkmış oldukları sahalarda dahilinde sona ereceklerdir, dünyanın geri kalan kısmı da, harp ateşinin yayılmayışını umumiyetle müşahede edecektir.

Hattâ, İspanya dahilî harbi misalinde olduğu gibi, denizde bitaraf- ların ticaretine müdahale edilmesi yasak edilebilir ve böylelikle hasım devletlerin veya kıtaların, aralarındaki ihtilâf için yalnız karada birbirleriyle mücadele etmeğe icbar edilmeleri makul görünebilir. Her hangi vaziyette olursa olsun, şu muhakkak görünüyor ki, ufak harplerde muhariplerin eski hukuk tarafından kendilerine tanınmış olan haklardan fazlasını değil, belki bu haklarını dahi talep etmelerine müsaade edilmeyecektir.

Aynı zamanda, küçük bir şekilde başlayıp inkişaf ederek büyük bir genişlik iktisap eden harplerin arzettikleri tehlikenin, bugün, mazidekinden daha fazla olduğunu teslim etmemiz lâzımdır sanıyorum. Bu bakımdan, sulhun gayri kabili tecezzi olduğunu ve her ihtilâfın dünyayı geniş surette ilgilendirmesi gereken bir menba sayılmasını söylemek doğru olur. Şimdi altında yaşamakta bulunduğumuz ve gittikçe artan tehlike, vermiş olduğum ikinci konferansta tahliline çalıştığım sebeplerin doğrudan doğruya bir neticesidir. Devletler hukukunu değiştiren bu sebeplerin bir tanesi, dünya birliğinin herhangi bir müşterek mânasının kaybolması diğeri de, totaliterci fikirlerin ve bunların tatbikatının inkişafıdır. Diğer bir umumî harbin çıkmasını önlemek hususunda diplomasi ve temkinli bir devlet adamı olmak mesleği çok uzun bir zaman devam edebilir ve bunun devamını ümit ediyoruz, fakat tehlikenin kendisi, onu vücuda getiren sebepler bertaraf edilinceye kadar mevcut kalacaktır. Acaba bir defa daha böyle bir felâkete düşer olmak talihsizliğine uğrayacak mıyız? şeklinde hukukçuların herhangi bir düşüncelerine muharip devletlerin çok ehemmiyet atfetmeleri muhtemel değildir. Herkesçe kabul edilecektir ki, kendi kendini koruma hakkı bütün diğer haklardan üstün gelmektedir.

Bu konferansın büyük bir kısmını, harp esnasında düşmanın deniz ticaretine ait harp hareketlerini tanzim eden kaideler meselesine hasret-

tim; ve belki de vermiş olduğum misallerin çoğunu harp hukukundan seçmiş olmam sizi düşündürmüştür. Fakat maalesef bir gerçek varsa o da şudur: Devletler hukukunun değişmesinin başlıca iki sebebi diye ikinci konferansında göstermiş olduğum sebepler (yani dünya birliğinin müşterek mânasının kaybolması ve totaliterciliğin inkişafı), harp hukukunun, Devletler hukuku dahilinde haiz olduğu birinci derecedeki mevkiinin tekrar ihya edilmesini icap ettirmektedirler. Grotiüs'ün büyük eserinin «Harp ve Sulh hukuku» adını taşıdığını hatırlayacaksınız. İbaredeki kelimelerin bu sırayı takip etmesinin (yani önce harp sona sulh kelimesinin yer almış olmasının) sebebini müellif birinci paragrafta söylüyor:

«Mademki diyor, harbe, sulhu kurtarmak, sulhu temin etmek için girişilir ve mademki harbe müncer olması imkânı bulunmayan hiçbir kavga, hiçbir ihtilâf şekli yoktur, harp hukuku, bize normal olarak çıkmış bulunan her türlü ihtilâf çeşitlerini münakaşa etmek fırsatını verir. Bu suretle harp bizi, kendisinin nihayeti olan sulha götürür». Yine hatırlayacaksınız ki, Grotiüs eserini Otuz sene harpleri esnasında yazmıştı; onun ümidi, dünyaya, makbul bir kaideler manzumesi vermektir. Bu kaideler manzumesine Garbî Avrupa devletlerinin hükümdarlarının riayet etmeleri, onlara, aralarındaki ihtilâfları harbe msracaat etmeksizin halletmek imkânını verecekti. Grotiüs'e göre harp, Avrupanın daimi bir unsuruydu, bu unsura karşı diplomasi ve milletlerarası münasebetler icra edilmekteydi. Grotiüs'ün zamanı ile şimdiki zaman arasında, müelliflerin noktaî nazarları yavaş yavaş değişmiştir. Harbi, başka vasıtalarla elde edilmelerine imkân olmayan meşru haklara riayet ettiren bir vasıta olarak nazarı itibara almak yerine, onu normal sulh halinin müessif bir ihlâli addetmişlerdir. Bu sebeple harp hareketlerinin mümkün olan en dar hudutlar içerisine alınmasına çalışılmıştır. Bu hususta müellifler, medenî beşeriyetin umumî durumunu doğru olarak temsil etmişlerdir. Maalesef totaliterciliğin, gerek harpte ve gerek sulhte inkişafı, bütün meseleyi şimdi değiştirmiştir.

Bugün, ister kabul edelim veya etmiyelim, milletlerarası sahnede birkaç senedenberi bir oyun oynanmıştır, ve hâlâ da oynanmaktadır. Bunun karşısında harp vardır. Hakikaten sulh hali ile harp hali arasında sarıh bir tefrik yapmak zor olmaktadır. Harbin çıkmasından senelerce evvel askerî hazırlıklar büyük milletlerin bütün hayatlarına hâkim bulunuyorlar; muhasematın sona ermesinden sonra da, harp şartları senelerce devam ediyor. Böylelikle totaliterci görüşle harp mefhumu kendisini sulhe de sirayet ettiriyor, ve milletlerarası münasebetlerin tamamını da tesiri altına alıyor, Hakikatte çok fena cinsten bir dairei fasi-

deye düşmek zorunda kalmış gibi görünmekteyiz. Tecrübelerimizle biliyoruz ki, totalitercilik harbe götürür ve bu sistem milletleri harbe hazırlamak için en tesirli çare addedilmiştir. Muzaffer olan memleketlerde dahi, harbin, totaliterciliğin inkişafına sebep olmasından dolayı biz totaliterciliğe karşı mücadele ettik. Totaliterciliğin harbe ve harbin de totaliterciliğe sebep olmasından doğan bu dairei fasidenin nasıl çözüleceği sualine maruz kalsam, cevap olarak yalnız şunu söyleyebilirim: Tabii huktan neşet eden ve bir zamanlar bütün medenî insanlara has olan ve üzerinde ilk defa Devletler hukukunun teessüs etmiş ve tam şeklini almış bulunduğu: şahsî hürriyetin temel prensiplerine avdetten başka bu dairei fasideyi çözmek için bir ümit mevcut değildir,

Bu sebeptendir ki, ben misallerimin büyük bir kısmını harp hukukundan almış oldum. Şimdi her millette zihinlere hâkim olan şey, emniyet ihtiyacıdır. Fakat emniyetin mânası, harbin mümkün olan bir tekrarına karşı son derece hazır bulunmaktan fazla veya eksik bir şey değildir. Bu konferanslarımda, ben «harpte nelerin vukua gelmesi muhtemeldir?» şeklinde hepimizin kendimize sorduğumuz soruların cevabının ne olduğunu, yani, harpten neler bekleyebileceğimizi telkin etmeğe çalışıyorum.

V.

Bu konferansında halini ümit etmemekle beraber üç buutlu harp diye isimlendirdiğim yeni bir problemin münakaşasını ele almak isterim. Fakat ilkönce bu üç buutlu harp teriminden ne kastedtiğimi birkaç kelime ile anlatayım:

Daha son zamanlara kadar muharebeler ya denizde veya karada, elhasıl dünyanın sathında müteharrik silâhlı kuvvetler tarafından yapılırdı. Bu silâhlı kuvvetlerin karşılaştığı yere harp sahası veya bugünkü terimle, cephe denildi. Cephelerin gerilerinde bulunan sahalarda müteharrik kuvvetler tarafından işgal edilmiş sayılırdı, bununla beraber mezkûr sahalarda hayat ve hususî mülkiyet her türlü tehlikeden uzaktı. Çünkü en kuvvetli toplar bile mermilerini düşman hattından birkaç milden öteye atamazlardı. Demek ki dar bir saha hariç tarlalarda, fabrikalarda, ikmal ve iâşe yollarında, normal hayat ve çalışma eskisi gibi tam bir sükûnet ve emniyet içinde devam ederdi.

Harp hukuk ve âdetlerinin tâ ilk zamanlardan zamanımıza kadarki tedricî inkişafını inceleyecek olursak, mezkûr kaidelerin sırf iki buutlu harpler nazarı itibara alınarak teessüs etmiş olduğunu görebiliriz. Bu yönden, 1907 tarihli La Haye antlaşmaları ile İspanyol hukukçusu Vikto-

ria'nın yazdıkları arasında bir fark yoktur. La Haye antlaşmalarından dokuzuncusu, deniz bombardımanları meselesini teferruatına kadar inceleyerek, sivil halka zarar gelecek olsa dahi, askerî tesislerin bombardımanını açıkça tecviz etmiştir. Diğer bir ifade ile mezkûr antlaşmada «askerî hedef» doktrini kabul edilmiş bulunmaktadır. Yani eğer muayyen bir mevkiin düşman için askerî bir önemi olur ve bunun tahribi nihai zaferi kolaylaştırabilirse, mezkûr yerin, ora halkının mal ve canına vukuu muhtemel zararlara rağmen, tahribine cevaz vardır. 1539 senesinde hukukçu Viktoria tarafından aynı prensip vazedilmişti. Onun bu baptaki söyledikleri aynen şöyledir: «Ben şuna hükmediyorum ki eğer zafere ulaşmak için mâsumların katli gerekiyorsa bu yapılabilir.» Meselâ bir şehir muhasara edilmiştir, bunun bombalanması gerekmektedir, bu bombalamanın neticesinde mâsumlar da ölecektir, mademki bu netice tesadüfidir, ölsünler. Bu hususta âdeta bir kalenin muhasara edilmiş olması haline müşabih bir vaziyet karşısında bulunduğumuza hiç şüphe yoktur.

Dört yüz senelik tecrübelerden sonra, hâlâ kaim olan bir kaidenin, suiistimal edilmemek şartıyla, salim bir prensibe dayandığı hususunda hepimizin ittifak edeceğini sanıyorum. Gerek Viktoria'nın gerekse La Haye antlaşmasını aktedenlerin esasta aynı problemle, yani ilerlemekte olan bir ordunun yolu üzerinde bulunan ve askerî bir garnizona ilâveten sivil halkı da barındıran bir mevkiin bombalanması meselesile, iştigal ettiklerine şüphe yoktur. Kısaca mezkûr hallerde sırf iki buutlu harp bahis mevzuudur.

Fennin bugünkü terakkisi taarruzun ufki şekilde olduğu kadar şakulî olarak da yapılmasına ve böylece harekâtın üç buut üzerinde cereyanına imkân vermiştir. Bu ise silâhların sadece tahrip kuvvetlerinin artmış olmasından çok daha farklı bir keyfiyettir. Topların menzili ve patlayıcı maddelerin kudreti yüz yıllar boyunca gitgide daha ziyade artmış ve bu harp tabiyesi üzerine büyük tesirler ika etmiş olmakla beraber, harbin esaslı prensipleri bunda asla müessir olmamıştır. Halbuki şakulî harp tarzının ihdası ile beraber harbin esas mahiyeti de değişmiştir. Artık tarihte ilk defa olarak harp, haddizatında bir harp meydanı ve cephe boyu meselesi olmaktan çıkmış ve muharip taraflardan herbirinin kontrolü altında bulunan arz veya su parçalarının heyeti mecmuasına şamil bir mahiyet almıştır. Bundan sonra her istihsal ve dağıtma merkezinin taarruza maruz bulunduğuna göre, bu yerlerin de müdafaa edilmesine lüzum vardır. Bu münasebetle harbin mahiyeti icabı vukua gelen sosyal, politik, ve ticarî neticelerden burada bahsetmenin yeri değildir.

Size burada sırf bir hukukçu sıfatı ile hitap ediyorum. Bu itibarla münakaşasına girişebileceğim yegâne mesele, fennin mümkün kıldığı yeni taarruz metotlarının Devletler hukuku bakımından tecvize mahal olup olmadığıdır.

Yukarıda arzetmiş olduğum sebeplerden dolayı La Haye antlaşmalarının yeni durumla artık hiçbir ilgisi kalmadığını sanıyorum.

Mezkûr metinlerin haddizatında takdire şayan olan elfazının, âkitlerinin bildikleri veya kolaylıkla tahmin edebildikleri her türlü problem-den esas bakımdan farklı bulunan bugünkü problemlere aynen tatbik edilebileceğini sanmak mâkul olmaz. Burada zihin ve vicdanımızı meşgul eden hakikî problem, ister hukuk ister ahlâk bakımından olsun, şakulî taarruzla sivil halkın hayatının telef edilmesine cevaz olup olmadığıdır.

Bu soruya cevap verebilmek için ilk evvelâ «siviller» veya «gayri muharipler» teriminden kesin olarak ne kastedildiğini anlamamız lâzımdır. Bu terimlerin az çok bir tarihçesi vardır ve buna temas etmek isterim. Nazarı dikkatinizi çekmiş olacağı veçhile hukukçu Viktoria'nın biraz evvel zikretmiş olduğum fıkrasında «mâsumların» da katlolunabileceğine işaret edilmektedir. Müellif'in «mâsum» terimi ile gayri muharipleri kastedmiş olduğu aşikârdır. O zamanlar, Devletler hukuku müessesilerinin nazarında harbin, daha az şiddetle istihsaline imkân olmıyan kanunî bir hakkın zorla temin edilmesine yarıyan bir vasıta, mahiyetinde telâkki edildiğini hatırlıyacak olursak «mâsum» teriminin kullanılmasının sebebinin daha iyi anlıyabiliriz. Haklı bir harpte prensin hizmetinde bulunan silâhlı kuvvetler, mülkiyetin istirdadına veya intizamın teminine memur edilen zabıta memurlarına benzerdi. Kanun ve nizam kuvvetlerine fiilen karşı koyanlar «günahkâr» addedilir, bunların mukavemeti haklı olarak yok edilebilir, hattâ öldürülebilirlerdi. Kanun ve nizam kuvvetlerine karşı koymaya fiilen iştirak etmiyenler «mâsum» sayılırdı. Bunlar fiilyatta kendi mutat işleriyle iştigal eden ve harbin sevk ve idaresiyle ilgisi bulunmıyan, kısaca bizim bugün sivil diye isimlendirdiğimiz kimselerden ibaretti. İşte muharip ile gayri muharip halk diye yapılan tefrikin esası budur.

Harp o zamanlarda iki buutlu olmasına nazaran ordular ancak zafer temin olunduktan ve bir şehir veya yer işgal edildikten sonradır ki düşman sivil halkıyla temasa geçerdi. O zamanki müellifler katliâm yapılmasını menetmekle, bir yer zapt ve işgal edildikten sonra ora sakinlerini öldürmenin hukuka aykırı olduğunu ifade etmek istemişlerdi. Fakat evvelce gördüğümüz gibi müstahkem bir mevkiin bombardmanı sı-

rasında sivil halkın gayri kasdî olarak öldürülmesi, askerî kudretin meşrû surette kullanılmasından doğan tesadüfî bir hal mahiyetinde bulunmasına nazaran, mesuliyeti mucip olmazdı. Maamafih, işaret ettiğimiz kaidelere daima riayet edilmemiştir. Askerî tarih korkunç katliâm kayıtlarıyla doludur, bununla beraber bu kaideler dört yüz yıllık bir müddet boyunca birer harp kaidesi olarak tanınmıştır. Mezkûr kaideler bugün Lahaye antlaşmaları ile de resmen teyit edilmiş olup, iki buutlu harp mevzuu bahseldüğü nisbette riayeti hâlâ mecburî bulunmaktadır.

Hukukun esaslı bir prensibi mucibince kanunî bir hakkın zorla istihsaline engel olanlar aleyhine, can ve mal telefî dahil olmak üzere, gereken bütün kuvvetin kullanılması caizdir. Bununla beraber lüzumu aşan her türlü kuvvet istimali, hususiyle zaferin temininden sonra yardıma muhtaç olan kimselerin öldürülmesi mutlak olarak yasak edilmiştir. Bu prensip her millî hukuk sisteminde kabul edilen, ağır bir cürmün ikânın önlenmesine veya intizamın teminine mâtuf, prensiple hem ahenktir. Her devlette mer'î bulunan bir kaideye nazaran zabita veya askerlerin, kanunî maksatlarının tahakkukunun gerektirdiği kadar kuvvet kullanmaları caizdir. Olabilir ki bir ihtilâl veya isyan esnasında polis veya askerlerin ateş açmağa mecbur kalmaları üzerine orada bulunan mâsum kimseler de hayatlarını kaybederler. İşte bu keyfiyet ne medenî ve ne de cezaî bir mesuliyeti muciptir.

Bu prensip hakikaten gayri kabili münakaşa olan bir prensiptir, ve ister ufki ister şakulî olsun her çeşit harp tabiyesine kabili tatbiktir. Hava bombardımanları problemine geçmeden evvel müsaadenizle bu prensibin modern harp bakımından, kara harekâtındaki tatbik tarzı üzerinde biraz duralım.

Meşru bir hedef cephe hattına, top ateşi menzili dahilinde olacak kadar yakın bulunduğu takdirde, daima bombalanabilir. Cephe hattı, ahali boşaltılmamış bulunan bir kasaba veya köyün yakınında olabilir. Böyle bir halde kasaba veya köyün, bir tren istasyonu, bir cephane deposu veya askerlerin istirahatine tahsis edilmiş binalar gibi düşman tarafından tahribi caiz olan hedefleri havi bulunduğu muhakkak sayılır; kısaca burası, hali harpte bulunan askerler tarafından kullanılan bir mahal, yani La Haje antlaşması lisanı ile «müstahkem bir mevki» addolunur. Modern harplerde muhâriplerin bilfiil icraatı ile de sabittir ki, bu gibi yerler topçuluk bakımından tahribi meşru olan hedeflerdir, ve burada sivil halkın mutazarrır olması hali, kuvvetin meşru surette kullanılmasından mütevellit bir kaza mahiyetinde addolunur. Bundan dolayıdır ki, harp meydanlarında komutanlar mezkûr hedefleri düşman topçu

ateşinin menzili dışında kalacak kadar cephe gerilerinde bulundurmaya gayret ederler,

Bu noktaya kadar ihtilâf yoktur. Mezkûr prensibi hava bombardımanlarına tatbik edecek olursak, hatırımıza gelen ilk soru şu olur: Top menzili içinde bulunması dolayısıyla bombalanması muhik bulunan bir hedefin top menzili dışında kalması üzerine uçakla bombalanmasına bir engel var mıdır? Bu şekilde vazedilen bir soru karşısında, uçak, münhasıran topçu ateşinin menzilini büyütecek bir vasıta telâkki edilir, ve bu takdirde de ilerisine taarruzun kanunsuz addolunacağı muayyen bir hattın tayini, keyfi olur. Kaldı ki, bugün mevcut duruma nazaran, hava vasıtalarının sırf arzettiğimiz bakımdan kullanılması, herhangi bir faydayı teminden de uzak kalır, çünkü biliyoruz ki, karadan atılan roket fişekleri vasıtasıyla bugün yüzlerce, hattâ binlerce mil ilerisi bombalanabilmektedir.

Bana öyle geliyor ki, bir hedefin mevcudiyeti bahis mevzuu olan hallerde, yine eski «askeri hedef» prensibinin tatbiki akıl ve mantığa daha uygundur. Çünkü hedef mesafesi, yani top menzili kıstası, bugünkü keşiflerden sonra artık bizi mâkul bir hal şekline vardiiramaz. Meselâ 9 uncu La Haye antlaşmasından anlaşıldığına nazaran Hamburg gibi bir limanın bombalanmasının meşru sayılabilmesi için bunun ancak birkaç mil ötede bulunan deniz kuvvetleri tarafından yapılması lâzımdır. Fakat keyfiyet böyle olunca aynı bombardımanın İngiltere sahillerinde bulunan roketlerle atılan mermiler tarafından neden yapılamıyacağı kestirilemez, Kezalik eğer biz roketin kanuna uygunluğunu kabul edecek olursak, patlayıcı maddelerin roketle değil de uçak vasıtasıyla Hamburg üzerine yağdırılmasına mâni ne olabilir? Görüyoruz ki burada bir neticeden diğeri bir neticeye varılmaktadır. Kendini hukuk vasıtasile ifade eden akıl, fenni inkişafın şu veya bu noktasına keyfi surette set çekilmesine müsaade etmemektedir. Biraz evvel söylediklerimizin tersi de varittir. Filhakika İngilterede roketlerin atıldığı yerler bilmukabele muhik birer taarruz hedefi teşkil eden noktalardır.

Eğer biz, yukarıdaki maruzatımızdan da istihraç edileceği üzere, meşru bir hedefin mücerret cephe hattından uzak bir mesafede bulunması dolayısıyla taarruzdan masun sayılmasının doğru olamayacağı neticesi üzerinde ittifak edersek, bundan sonra kendimize şu soruyu sormamız gerektir? Şu halde meşru hedef hangisidir? «Meşru hedef» teriminin henüz salâhiyettar bir ağız tarafından tarif edildiğini duymuş değiliz. Fakat 1923 de La Haye'de hava harbi hakkında bir kanun projesi hazırlayan hukukçular komitesi bunu «tahrîbi muharip tarafa bariz bir

askerî avantaj temin eden hedeftir» diye tarif etmiştir. Tarifin yanında da meşru hedeften mâdüt olmak üzere şu yer veya şahısları göstermiştir:

Askerî kuvvetler, askerî bina ve depolar, silâh ve cephane imaline merkez teşkil eden mühim ve tanınmış fabrikalar, cephane ve bariz askerî ikmal ve iâşe merkezleri, askerî maksatlar için kullanılan münakale yolları. Bu tasnifin pratik bir önemi olması muhtemeldir, fakat hakikî hedefi tayin eden cihet, meselâ kaçakçılıkta olduğu gibi, bir mevkie bizat düşmanın atfettiği önemdir.

Meselâ düşman muayyen bir mevkie sabotajdan, casusluktan, dahil-den gelecek herhangi bir taarruzdan mahfuz bulundurmaya hususî bir önem verecek olursa o yere yüksek askerî kıymeti halz bir yer olarak bakabiliriz ve binaenaleyh o yerin tahribinin meşru olduğuna hükmederiz. Fakat bu nokta üzerinde daha fazla durmamıza lüzum yoktur. Hakikî zorluk bu terimlerin tesbitinde değildir, burada karşımıza çıkan mesele, hukuk mühendisliği yapmak gibi sırf teknik bir meseleden de ibaret değildir.

Burada herkesin öğrenmek istediği şey zaferî temin maksadıyla tevessül olunan bombardıman veya buna benzer diğer vasıtalarla sivil hayatın telef edilmesine ne dereceye kadar cevaz verilebileceğidir. Bu suale Devletler hukukunun müessisleri tarafından verilen cevabı evvelce mütalâa ettik, mezkûr cevap tecrübe imtihanına dayanmış ve bugün de ufki muharebe zaviyesinden hâlâ muteber bulunmaktadır. Acaba meşru bir askerî hedefe yapılacak taarruz dolayısıyla, önlenmesine imkân olmadığı takdirde sivil halkın hayatının yok edilmesine cevaz verilecek midir?

Kezalik acaba bu soruya karşı vereceğimiz cevaba, bugün ika edilen tahribat derecesinin seleflerimizin tasavvurunun kat kat fevkinde bulunuşunun bir tesiri olacak mıdır?

Yukarıdaki soruları cevaplandırabilmemiz için «muharip ve gayri muharip» tefrikine yeniden dönmemiz lâzımdır. Bu tefrik hakkında da salâhiyettar bir ağız tarafından yapılmış bir beyan yoktur. Şüphesiz üniforma giyilip giyilmemesi, üzerinde durduğumuz problemi halle elverişli değildir. Bütün teknik cihazları bir tarafa bırakarak işe esastan bakacak olursak, kanaatimizce eski müellifler tarafından yapılan, **harp işlerine faal surette iştirak eden ve etmiyenler** şeklindeki tefrikin bugün de muteber sayılması gerekmektedir. Çünkü şimdilik harp tecrübelerine dayanabilecek diğer bir kıstasın mevcudiyetini tasavvur edemiyorum. Eğer yukarıdaki kıstası kabul edecek olursak varacağımız netice, ev-

velce üzerinde durduğumuz deniz harbi hukukundaki kaçakçılık ve düşman mali probleminin tevhit ettiği neticenin aynıdır. Görmüştük ki modern harbin muğlak mahiyeti ile modern devletin devletçilik esasına müesses inkişafının bir araya gelmesi neticesi, eskiden mevcut olan «kaçak mal ve kaçak olmıyan mal», keزالik «devlete ait mal ile ferde ait mal» şeklindeki tefrikler lüzumsuz olmuştur. İşte aynı sebeplerin birleşmesi neticesinde bugün «muharip ve gayri muharip diye» yapılan tefrik de artık kıymetten düşmüş bulunmaktadır. Modern harpler, memlekette her ne şekilde olursa olsun faydalı bir iş görmeğe kadir olan herkesin azamî gayret sarfetmesini gerektirmektedir. Modern devlet tarihinde ilk defa olarak, sırf zaferin tahakkukunu temin maksadiyle erkek ve kadınlardan müteşekkil milyonlarca insanın hayatını koordine edecek ve bunların hepsine emir verebilecek bir kudreti haiz bulunmaktadır. Topyekûn harple devletçi hükûmet şekli hep aynı inkişafın çeşitli birer belirtilerinden ibarettir.

Bu söylediklerimi memleketimden aldığım birer misalle canlandırma müsaade ediniz: Harp esnasında sarfettiğimiz milli gayretler en yüksek mertebesine ulaşmış bulunduğu bir sırada, muayyen bir yaş haddi içinde bulunan erkekli kadınlı bütün halkımız seferber edilmiş bulunmaktaydı. Ancak, esasen milli önemi haiz diğer herhangi bir vazifede bulunanlar, harp hizmetinden muaf tutulurdu. Muayyen bir yaş haddi içinde bulunan kimseler, yapacakları işi seçmekte muhayyer değillerdi. Her ferdin hangi vazife ile iştigal etmesi gerektiğini hükûmet tayin ederdi. Herhangi bir vazifenin tayin ve tevdiindeki gaye, bir kimsenin harbin kazanılması bakımından en faydalı olarak ne şekilde çalıştırılması gerektiği idi.

Bundan başka, muntazam surette orduya ayrılanlar haricinde milyonlarla erkek ve kadın «sivil müdafaa» denilen bir nevi faal hizmet için seferber edilmiş bulunuyordu. Bu teşekkülün başlıca gayesi düşman hava kuvvetleri tarafından ika edilen zararı asgarî hadde indirmek olduğundan düşmanın askerî gayretlerine doğrudan doğruya karşı koyan bir unsur mahiyetinde idi, keza milyonlarca erkek «anavatan muhafızları» denilen diğer bir teşekküle kaydolunmuştu. Bu teşekkülde bulunanlar tam mânasile askerden mâduttu, hattâ üniforma dahi taşırlardı, fakat ancak muayyen saatlerde vazife başında bulunmakta idiler, mezkûr saatler dışında mutat işleriyle iştigal ederlerdi. Bunlar muhtemel herhangi bir istilâya karşı diğer muntazam seferî kuvvetlerle birlikte mücadele etmek üzere hazırlanmışlardı. Bir insan ya askerdir veya değildir. Bir kimseyi haftanın kısmı âzamı için gayri muharip, hafta sonu veya akşamları için

muharip olarak vasıflandıramayız. Kanaatimce gerek Sivil Müdafaa, gerekse Anavatan Muhafızları teşekkülüne ait olanların en kesin mânâsile asker sayılması lâzımdı.

Demek ki memleketteki her kasaba, her köy mezkûr muhariplerden büyük bir sayıyı barındırmaktaydı, buna nazaran bunlar haklı olarak düşman için ya doğrudan doğruya veya dolayısıyla hedef teşkil edebilir taarruzuna maruz kalabilirlerdi. Bu vaziyet sivil halkın hayatının kazaen telef edilmesi vaziyetinden farklıdır, askerî vazifelerde kullanılmak suretile muharip sıfatını haiz olan her erkek veya kadının doğrudan doğruya taarruza hedef teşkil edebileceği şüphesizdir. Hattâ an'anevî hukuk telâkkisine nazaran da henüz zafer tahakkuk etmeden önce yani harp harekâtı sırasında bu gibi kimselerin katli caiz bulunmaktaydı.

İngiltere hakkında söylediklerim esas itibarile son muharebeye iştirak eden diğer muharip memleketler hakkında da varittir. Diğer taraftan, insanlara tatbik edilen topyekûn seferberliğin sanayi ve hattâ mülkiyete de tatbik edildiğini ilâve etmek isterim. Bütün istihsal, ithalât, ve dağıtma sistemi harp gayretini temadi ettirmek gayesiyle tek bir elin kontrolü altına alınmış, ve sivil halkın hususî taleplerini karşılamak üzere asgarî bir had serbest bırakılmıştı.

Kısaca eski «muharip ve gayri muharip» tefriki, harbe filen iştirak edenlerle bunda asla vazife görmiyenler arasında, ayırdedici bir hattın kolaylıkla çizilebileceği esasına dayanırdı. O zamanları halkın cüz'î bir yekûnuna üniforma giydirilir ve hükûmet ancak mezkûr kimseleri düşmanla dövüşmeğe memur ederdi. Halkın büyük bir kısmı mutat işleriyle iştigal etmek üzere serbest bırakılırdı, ve çarpıştırılan kuvvetler halka pek yakın bulunmadıkça, bunun böyle olmasında bir mahzur yoktu. Şu hale nazaran mezkûr tefrikin dayandığı esas doğru idi; bugün de, tatbikine imkân olduğu nisbette, bu tefrikin muteber sayılması doğru olur. Fakat eğer bu prensibin bugün tatbikine imkân olamıyorsa, bunun mesuliyeti, ister haklı ister haksız olsun, modern harbin ancak bütün milletin müşterek gayretile sevk ve idare edilebileceği yolundaki hükûmetlerin veya halkın yeni telâkkilerine râcidir.

Kanaatimizin neticelerine katlanmamız gerektir, bir taraftan memleketin her erkek ve kadınının harp hizmeti için seferber edildiğinden dolayı övündüğümüz halde öteyandan bunlar hakkında gayri muhariplere mahsus masuniyet iddiasında bulunmak doğru olmaz.

Bu sırada belki de, atom enerjisinin yeni ve korkunç inkişafının, harp kaideleri üzerine ika ettiği muhtemel tesirler hakkında da birkaç söz söylememi arzu edersiniz. Bu harpte «bomba» yerine atom enerjisi

terimini kullandım, çünkü bu yeni kuvvet menbainın, mevcut olan bütün tahrip metotlarının tesirini son derece arttıracacağı aşikârdır. Bu bombanın sırf fizikî olan tesirlerinden bahsetmeme lüzum yoktur. Bugüne kadar atılmış bulunan iki bombanın ne gibi bir netice husule getirdiğinden hepiniz haberdarsınız. Bombanın bundan sonraki tekâmülünün çok daha korkunç olacağını duymaktayız. Fakat size ben burada sırf bir hukukçu olarak hitabediyorum ve bu dar zaviyeden size söyleyebilecek faydalı bir şey göremiyorum. Bundan evvel söylediklerimi dikkatle takip etmişsinizdir. Bu yeni keşfin vazettiği prensibin esasen daha önceki inkişaf dolayısıyla tesbit edilmiş bulunduğunu ve atom bombası dolayısıyla ancak fennin insan emrine âmade kıldığı gerek şumul, gerek sür'at bakımından daha tahripkâr bir silâh karşısında bulunduğumuz aşikârdır.

Gerçekten mesele sırf teknik bakımından mütalea edilecek olursa görülür ki, bir tek hava taarruzu, bir uçak, bir bomba, eskiden belki de yüz taarruzun, yüzlerce uçağın, binlerce bombanın gördüğü işi görmektedir. Demek ki, mevcut iki metot arasındaki fark belki de sadece riya-zî terimlerle ifade edilebilir; yani mevcut fark sadece kullanılan miktarda ve tahsis edilen zamandadır. Bu böyle olunca, yani sırf âdetlerin değişmesi dolayısıyla, bir prensip değişikliğine tevessül edilmesi mantikî olmaz. Hukuk binlerce insanın hayatının telef edilmesine cevaz verdikten sonra, bunu bir anda değil, muayyen bir zaman temadi edecek taarruzlarla yapılmasını gerektirdiği iddia edilemez.

Tâ Ortazamanlardan beri, yeni silâhların insan hayatını pek ziyade tahrip edici mahiyette oldukları iddiası ile, kullanılmaları daima yasak edilmek istenmektedir. Fakat bu baptaki gayretler, bilhassa harp usullerine fennî inkişafın gitgide daha ziyade tatbikine mâni olamayacağı ve muhariplere artık modası geçmiş silâhlarla harp etmelerinin emredilemeyeceği için, hep boşa gitmiştir. Bugün fennin erişmiş olduğu herhangi bir merhaleden daha ileriye gidilmemesinin hukuken temin olunabileceğini zannetmek vâki tecrübelerle aykırı olur. Bilfarz harpte atom enerjisinin kullanılmasını yasak eden bir antlaşma üzerinde umumî muvafakat temin edilse bile bu antlaşmaya riayet olunacağından yine emin olamayız. İtalyanlar akdettikleri milletlerarası genel bir antlaşmaya rağmen Habeşistana karşı gaz kullanmaktan çekinmemişlerdi, keza son harpte bütün büyük muharipler muhtemel bir gaz harbine karşı daima hazırlıklı bulundular. Bundan mâada hatırlardadır ki, Almanlar daha harbin ilk gününden itibaren, Hitler Hükûmetinin üç sene evvel imzalamış olduğu Londra Deniz antlaşmasının hükümlerine aykırı olarak, denizaltılarını kullanmaya başladılar. Elhasıl, eğer biz bu bapta milletler-

arası antlaşmalara bel bağliyacık olursak, hayal sukutuna uğrarız. Grotiüs'ün üç asır evvel işaret ettiği gibi Devletler hukukunun bünyesi tam mânasile itimat esası üzerine müessesedir. Eğer bu mevcut değilse yerini tutacak başka hiçbir şey yoktur.

Yukarıda mezkûr sebeplerden dolayı atom enerjisinin kontrolü hakkında tanzim olunacak herhangi bir anlaşma projesine emniyet etmek caiz değildir. Bu noktada mevcut tecrübelerden ilham almalıyız. Birinci Dünya Harbinden beri bu bapta bir çok tecrübeler edindik. Meselâ Mandada altındaki memleketler ekalliyetlerin himayesi ve Danzig hükûmetine müteallik plânları bu meyanda zikredebiliriz. Teferruatı ile işlenmiş bulunan mezkûr projelerden herbiri, bunların varlığını yok etmeye çalışan devletlerin iradesi önünde tesirsiz hale geldi.

Bu noktada şimdiye kadar söylediklerimi hulâsa etmeye çalışayım. Belki hatırlarsınız, ilk konferansında Japonya üzerine atılan iki atom bombasından bahsetmiş ve bunları el'an incelemekte olduğumuz değişme ameliyesinin tabii neticesinin mükemmel bir örneği olarak vasıflandırmıştım. Bu noktayı mümkün mertebe tavzih ederek sözlerime son vermek isterim.

Devletler hukukunun tesisine yarayan esas fikir - Batı Avrupada bulunan ve daha evvel hiçbir âmir tanımayan bağımsız hükümdarların, müşterek bazı ahlâk prensiplerine bağlayıcı bir kuvvet izafe etmek suretile barışı temin edebilecekleri yolundaki telâkkiye dayanırdı. Zamanla, mevcut din ve kültür farklarına rağmen ve bağımsız devletlerin politik kudretlerinin arzuları dışında bulunan bazı kaidelere tâbi olması gerektiğini kabul ettikleri müddetçe, bu fikrin bütün dünya devletlerine teşmili mümkün görüldü. İşte Devletler hukukunun dayandığı esas fikir bu idi.

Devletler arasında esasta mevcut olan bu birlik muhtelif şekillerde tezahür etti. Meselâ barış hukukunda: ticaret, seyahat, muâşeret serbestliği, devletlerin yabancı memlekette bulunan vatandaşlarını ve vatandaşlarına ait malları muhafaza etmek hakkının mevcudiyeti; harp hukukunda devlete ait olan faaliyetlerin ferde ait faaliyetlerden ayrı mahiyette telâkki edilmesini tazammun eden muharip ve gayri muharip tefriki, tarafsızların denizlerde ticaret edebilme haklarının himayesine müteallik etraflı kaidelerin vaz'ı şekilleriyle tezahür etti.

Halbuki bugün bütün bu konular ve diğer konular hakkındaki Devletler hukuku kaideleri fena halde sarsılmış, hattâ yıkılmıştır. İşbu değişme ameliyesine sebep olan keyfiyet, Devletler hukukunun esaslarının da altüst olmasına âmil olan eski müşterek fikirlerin parçalanmasının

mahsulü totaliter zihniyettir. Totaliter zihniyet hukukun şimdiye kadar medenî insanlar tarafından anlaşılın mânadaki otoritesini esasından inkâr eder.

Hukukun aslı fonksiyonu, ister millî ister milletlerarası sahada olsun kuvvet ve kudretin kullanılmasına karşı hudutlar fayin etmektir. Hukuk sadece bir kimsenin hemcinsine karşı zarar ika etmek kudretini frenlemekle kalmaz, aynı zamanda bir hükümdarın tebaası üzerindeki iktidarını sınırlandırır ve bağımsız hükümdarların birbirleriyle olan mü-nasebetlerini de kontrol eder.

Bu telâkki Amerika Birleşik Devletlerinin esas teşkilât kanununda, ve diğer modern esas teşkilât kanunlarında takdire şayan bir tarzda açıklanmış bulunmaktadır. Bu telâkkiyi benimseyen kimselerin nazarında insanlar tarafından yapılan bütün hususî kanunlar, yer yüzünde mevcut her otoriteyi bağlayan ve onun fevkinde bulunan hak ve adalet kıstas-larile ölçülmelidir. Yani bütün insan kuvvetinin en son kontrol mercii hukuk olmalıdır.

İşte totaliterlerin inkâr ettiği hakikat da budur. Totaliter hüküm-dar için her devlet bizatihi bir gayedir. Hukuk ise yüksek mercilerin ira-delerinin tahakkuk ettirilmesine yarayan bir alettir. Bu teorinin hem memleket içinde ve hem de dışında birer tatbik şekli vardır. Dahilde devlet, tebaasına karşı olan otoritesini frenleyen ve tabii hukuktan neşet eden her türlü ferdi hakkın varlığını inkâr eder. Gerek barış esnasında gerekse harpte fertlerin can ve malı üzerinde istediği gibi tasarruf ede-ceği iddiasında bulunur. Bundan ötürüdür ki totaliter devlet dış müna-sebetlerde kendi hareket serbestisini hudutlandırabilecek herhangi bir kaideler külliyatının tesisine asla razı olamaz, mademki bizatihi Dev-letler hukuku da devletin dahili işlerdeki salâhiyetini tahdit eden tabii hukuk telâkkisi üzerine kurulmuştur. İncelemekte olduğumuz doktrin bilhassa anlaşmaların mutlak mecburiliğini reddeder: çünkü her ant-laşma kudretin tahdidi demektir. Devlet kendi halkına karşı kudretinin sınırlandırılmasına tahammül edemedikten sonra yabancılar lehine ola-rak iktidarının frenlenmesine nasıl tahammül edebilir?

Demek ki mevcut iki hukuk telâkkisi arasında uzlaşma imkânı yok-tur. Medeniyetin istikbalî demek olan Devletler hukukunun istikbalî de bu iki nevi telâkki arasında hangisinin üstün geleceğine bağlıdır. Şim-dilik bu bapta hiçbir netice elde edilememiştir, dünyanın el'an içinde bu-lunduğu kargaşalığın sebebi de budur. Bu meselenin müttefiklerin son harpteki askerî zaferleri ile asla halledilmemiş olduğuna işaret etmeme lüzum bile yoktur. Hali hazırdaki garip tezat, ilmî telâkkilerin son se-neler içinde hükümetlerin yeddi iktidarına ecdadımızın asla tasavvur ede-

miyeceği derecede büyük fizikî kuvvetlerin kontrolünü tevdi etmiş olmasından ve buna mukabil, mezkûr kudretlerin kullanılması hususunda insanları irşat edecek ahlâkî bir terakki vuku bulmamasından ileri gelmiştir. Filhakika bugünkü ahlâkî durum eskisinden çok daha kötü bir mahiyet almış, ve insanlar arasında bugün mevcut olan ayrılığın emsali tarihî hiçbir zamanında rastlanmamıştır. Eski muharebeler ekseriya hükümdarlar arasında, meselâ muayyen bir arazi parçası üzerindeki mülkiyet iddialarından neşet etmekteydi, mezkûr harplerde mücadele edenlerin sayısı pek azdı, ve muharebe meydanlarında bulunanlar müstesna, halk bu gibi muharebelerden müteessir olmazdı. Halbuki bugün bütün bir millet harp için seferber edilebilmekte, ve fennî terakkiler hükümetlerin, insanların hırslarını tahrik ve teşkilâtlandırmalarını, hattâ bunların hattı hareketini kontrol edebilmelerini mümkün kılmaktadır. İşte bugün biz, evvelce olduğundan çok daha fazla parçalanmış ve bölünmüş bir dünya içinde bulunurken, fen de bu dünyanın hükümdarlarını, gerek tebaalarını kontrol gerekse düşmanlarını mahvetme bakımından hudutsuz kudretlerle mücehhez kılmıştır.

An'anevî hukuk teorisinin doğru, totaliter hukuk görüşünün ise yanlış olduğu hakkında benimle hemfikir olacağınızı zannediyorum. Bu takdirde karşılaştığımız problem Grotiüs'ün nazarı itibara aldığı problemin aynıdır. Acaba biz bugün bağımsız devlet hükümdarlarını hudutsuz serbestliklerini tahdit edecek müşterek ahlâk düsturları kabul etmek hususunda ikna edebilir miyiz? Bugünkü problem eskisinin aynı olmakla beraber halli hem daha müstacel ve hem de daha güçtür. Daha müstaceldir, çünkü, bugünkü fennin hükümetlerin yeddi iktidarına vazettiği fizikî kudretler suiistimal edildiği takdirde, en korkunç tahribatın ikâi mümkün bulunacaktır. Daha güçtür, çünkü, bugün biz Grotiüs sisteminin istinat ettiği müşterek bir düşünce, kültür, ve hak telâkkisine malik bulunmamaktayız.

Biraz evvel atom bombasının askerî hedeflere tevcih edilmesinin, bugünkü harp husullerinin tevlit ettiği şartlar altında hukuken meşru ad-dolunacağını bildirmekle, size bir hukukçu olarak görüşümü arzettim. Fakat bunun sadece yardımcı bir mesele olduğunu, ve hakikî problemin, bundan çok daha derin mahiyette bulunduğu farkındayım. Grotiüs'ün dediği gibi, harp sadece bir gayenin tahakkukuna, ezcümle hakkı tanıtmaya, yanlışlıkları tamire yarayan, ve buna, ancak muhik bir sebep altında başvurulabilen bir vasıtaadır. Bugün bütün dünyanın muvacehesinde bulunan problem ise ihlâlinin haklı bir harp sebebi teşkil edeceği bizatihi esas hakların tesbiti problemidir.

Eğer biz barış hukuku üzerinde anlaşmaya imkân bulsaydık, artık harp hukukuna lüzum kalmazdı. Çünkü böyle bir anlaşma hakikî ve samimî olduğu takdirde, zuhuru muhtemel ihtilâfların hakka uygun surette ve barış yolu ile halline yarayacak hükümleri de muhtevi bulunurdu. Fakat itiraf etmeliyim ki böyle bir anlaşmanın yakın istikbalde gerçekleşebileceği hakkında hiçbir emare göremiyorum. Herhalde siz de, bu noktada bir hukukçu sıfatıyla faydalı olarak söyleyebileceklerimin zirvesine varmış olduğumun farkındasınız. Hakikî ve nihai problem hukukî değil mânevîdir: Müşterek bir iman üzerinde anlaşma problemidir.

H. A. Smith

Türkçeye çevirenler:

Asistan: Dr. Rabi Koral

Asistan: Orhan Nasuhioğlu.